НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ СТАТИСТИКИ, ОБЛІКУ ТА АУДИТУ

Фінансово-економічний факультет
Кафедра фінансів, банківської справи та страхування

Спеціальність 072 „Фінанси, банківська справа та страхування»

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА БАКАЛАВРА
на тему:

«Видатки державного бюджету на розвиток людського капіталу»

Кваліфікаційна робота бакалавра містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

Студентка групи Ф-20.04 _____ (підпис) Антонович Єлизавета Миколаївна

Науковий керівник _____ (підпис) д.е.н., професор Момотюк Л.Є.

Робота допущена до захисту _____ (підпис) д.е.н., професор Бондарук Т.Г.

Київ 2024

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ СТАТИСТИКИ, ОБЛІКУ ТА АУДИТУ

ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

КАФЕДРА ФІНАНСІВ, БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ ТА СТРАХУВАННЯ

Освітній ступінь – *бакалавр*
Галузь знань - *07 «Управління та адміністрування»*
Спеціальність – *072 «Фінанси, банківська справа та страхування»*
Освітньо-професійна програма – *«Фінанси, банківська справа та страхування»*

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри фінансів,
банківської справи та страхування
д.е.н., проф. Т.Г. Бондарук
_____
«18» жовтня 2023 р.

З А В Д А Н Н Я
на кваліфікаційну роботу бакалавра
Антонович Єлизаветі Миколаївні

1. Тема роботи: Видатки державного бюджету на розвиток людського капіталу
керівник роботи: д.е.н., професор Момотюк Л.Є..

затверджена наказом по Академії від «18» жовтня 2023 р. № 385/1

2. Термін здачі студентом закінченої роботи 5 червня 2024 р.

3. Вихідні дані роботи: закони та нормативно-правові акти України, що регулюють діяльність комерційних банків, офіційні публікації і матеріали Національного банку України, наукові розробки вітчизняних і зарубіжних науковців, а також здобуті наукові факти і статистичні дані, що відображають діяльність у сфері людського капіталу та бюджетної політики..

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які належить зробити):

1) теоретичні засади видатків державного бюджету на розвиток людського капіталу;
2) аналіз видатків державного бюджету на розвиток людського капіталу;
3) пріоритетні напрями видатків державного бюджету на розвиток людського капіталу.

5. Перелік графічного матеріалу: схеми, діаграми, таблиці.

6. Дата видачі завдання 18 жовтня 2023 р.

Керівник _____
(підпис)

Завдання прийняв до виконання _____
(підпис)

Календарний план

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Відмітка про виконання
1.	Затвердження теми і наукового керівника кваліфікаційної роботи бакалавра на засіданні кафедри	18.10.2023	Виконано
2.	Опрацювання першоджерел по темі роботи	01.11.2023	Виконано
3.	Розробка плану роботи, методики та інструментарію досліджень	13.11.2023	Виконано
4.	Проведення економічних досліджень та їх аналіз	04.12.2023	Виконано
5.	Написання вступу до роботи	25.12.2023	Виконано
6.	Написання першого розділу роботи	22.01.2024	Виконано
7.	Написання другого розділу роботи	26.02.2024	Виконано
8.	Написання третього розділу роботи	25.03.2024	Виконано
9.	Написання висновків та пропозицій, оформлення роботи	22.04.2024	Виконано
10.	Подача першого варіанту роботи на кафедру	01.05.2024	Виконано
11.	Доопрацювання роботи згідно з зауваженнями керівника	20.05.2024	Виконано
12.	Попередній захист роботи	03.06.2024	Виконано

Студент_____ _____
(підпис) (прізвище та ініціали)

Керівник роботи_____ д.е.н., професор Момотюк Л.Є.
(підпис) (прізвище та ініціали)

РЕФЕРАТ

кваліфікаційної роботи бакалавра

студентки Національної академії статистики, обліку та аудиту

Антонович Єлизавети Миколаївни

Тема: «Видатки державного бюджету на розвиток людського капіталу»

Загальний обсяг роботи складає 65 сторінок.

Містить 11 таблиць, 9 рисунків, 56 літературних джерел.

Актуальність теми. Людський капітал є важливим інструментом стимулювання соціально-економічного розвитку суспільства. Завдання фінансового забезпечення людського капіталу мають узгоджуватися із основними напрямами державної фінансової та соціальної політики на середньо- та довгострокову перспективу. З огляду на зазначене, важливим є визначення пріоритетів та запровадження ефективних інституційних механізмів формування і виконання державних цільових програм, спрямованих на підвищення якісного рівня фінансового забезпечення розвитку людського капіталу. У сучасних умовах економічних перетворень формується відповідне розуміння сутності людського капіталу як дієвого ендогенного інструменту забезпечення економічного зростання. Доцільним є підвищення ефективності бюджетних видатків, розвиток сфер охорони здоров'я, освіти та науки, удосконалення інститутів фінансового регулювання економічних та соціальних процесів. Посилення рівня фінансового забезпечення розвитку людського капіталу потребує удосконалення інституційних засад бюджетної та податкової політики країни.

Разом з тим, доцільним є розробка комплексного підходу до формування та реалізації стратегії фінансового забезпечення розвитку людського капіталу вітчизняної економіки, підвищення результативності виконання бюджетних програм, удосконалення механізму розподілу фінансових ресурсів між рівнями бюджетної системи. Формування системи фінансового забезпечення розвитку людського капіталу має ґрунтуватися на підходах, спрямованих на досягнення збалансованого соціально-економічного розвитку країни та адміністративно-

територіальних одиниць. Важливим є обґрунтування пріоритетних напрямів розвитку фінансового забезпечення розвитку людського капіталу враховуючи циклічність економіки, трансформаційні перетворення інститутів соціальної сфери. Зазначене свідчить про актуальність роботи та обумовило визначення її мети, завдань, об'єкту та предмету дослідження.

Метою кваліфікаційної роботи бакалавра є розкриття теоретичних засад видатків бюджету для забезпечення розвитку людського капіталу в умовах соціально-економічних перетворень.

Об'єкт кваліфікаційної роботи бакалавра - процес фінансового забезпечення розвитку людського капіталу.

Предметом дослідження є теоретичні і практичні питання формування видатків бюджету для забезпечення розвитку людського капіталу як вагомого інструменту впливу на соціально-економічний розвиток країни.

Методи дослідження. Системний та структурний методи використано при розкритті економічної сутності механізму фінансового забезпечення розвитку людського капіталу. За допомогою порівняльного та факторного методів узагальнено та систематизовано досвід формування та реалізації механізму фінансового забезпечення людського капіталу в країнах із розвинутою та трансформаційною економікою. Методи наукового абстрагування та синтезу застосовувалися при визначенні пріоритетних напрямів удосконалення фінансового забезпечення розвитку людського капіталу.

У першому розділі «Теоретичні засади видатків державного бюджету на розвиток людського капіталу» – обґрунтовано економічну сутність людського капіталу та особливості його фінансового забезпечення; досліджено зарубіжний досвід фінансового забезпечення розвитку людського капіталу.

У другому розділі «Аналіз видатків державного бюджету на розвиток людського капіталу» – проведено аналіз бюджетно-податкових інструментів фінансового забезпечення розвитку людського капіталу, а також проведено

оцінку впливу основних чинників на фінансове забезпечення розвитку людського капіталу в Україні.

У третьому розділі «Пріоритетні напрями видатків державного бюджету на розвиток людського капіталу» – обґрунтовано важливість бюджетних видатків у забезпеченні пріоритетних напрямів розвитку людського капіталу, а також напрями удосконалення фінансового забезпечення розвитку людського капіталу в Україні.

Практичне значення одержаних результатів. Теоретичні положення та висновки роботи мають практичне значення у процесі формування дієвого механізму фінансового забезпечення людського капіталу в умовах економічних перетворень, підвищення рівня ефективності бюджетної та податкової політики держави.

Ключові слова: державний бюджет, розвиток людського капіталу, фінансове забезпечення, ефективність бюджетної політики, бюджетно-податкові інструменти.

ЗМІСТ

ВСТУП 8

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИДАТКІВ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ НА РОЗВИТОК ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ 11

1.1. Економічна сутність людського капіталу та особливості його фінансового забезпечення 11

1.2. Зарубіжний досвід фінансового забезпечення розвитку людського капіталу 22

РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ВИДАТКІВ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ НА РОЗВИТОК ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ 28

2.1. Бюджетно-податкові інструменти фінансового забезпечення розвитку людського капіталу 28

2.2. Оцінка впливу основних чинників на фінансове забезпечення розвитку людського капіталу 45

РОЗДІЛ 3. ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ ВИДАТКІВ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ НА РОЗВИТОК ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ 53

3.1. Бюджетні видатки у забезпеченні пріоритетних напрямів розвитку людського капіталу 53

3.2. Удосконалення фінансового забезпечення розвитку людського капіталу 58

ВИСНОВКИ 65

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ 68

ДОДАТКИ 73

ВСТУП

Актуальність теми. Людський капітал є важливим інструментом стимулювання соціально-економічного розвитку суспільства. Завдання фінансового забезпечення людського капіталу мають узгоджуватися із основними напрямами державної фінансової та соціальної політики на середньо- та довгострокову перспективу. З огляду на зазначене, важливим є визначення пріоритетів та запровадження ефективних інституційних механізмів формування і виконання державних цільових програм, спрямованих на підвищення якісного рівня фінансового забезпечення розвитку людського капіталу. У сучасних умовах економічних перетворень формується відповідне розуміння сутності людського капіталу як дієвого ендогенного інструменту забезпечення економічного зростання. Доцільним є підвищення ефективності бюджетних видатків, розвиток сфер охорони здоров'я, освіти та науки, удосконалення інститутів фінансового регулювання економічних та соціальних процесів. Посилення рівня фінансового забезпечення розвитку людського капіталу потребує удосконалення інституційних засад бюджетної та податкової політики країни.

Питанням формування та реалізації дієвого механізму фінансового забезпечення людського капіталу, його впливу на соціальний та економічний розвиток країни присвячені праці вітчизняних вчених: В. Баранової, Т. Боголіб, В. Глущенка, В. Дем'янишина, І. Запатріної, М. Карліна, М. Крупки, Е. Лібанової, Л. Лисяк, І. Лук'яненко, І. Лютого, С. Онишко, Ю. Остріщенко, Д. Полозенка, В. Тропіної, І. Чугунова, А. Чухно, В. Федосова, С. Юрія та інших.

Разом з тим, доцільним є розробка комплексного підходу до формування та реалізації стратегії фінансового забезпечення розвитку людського капіталу вітчизняної економіки, підвищення результативності виконання бюджетних програм, удосконалення механізму розподілу фінансових ресурсів між рівнями бюджетної системи. Формування системи фінансового забезпечення розвитку

людського капіталу має ґрунтуватися на підходах, спрямованих на досягнення збалансованого соціально-економічного розвитку країни та адміністративно-територіальних одиниць. Важливим є обґрунтування пріоритетних напрямів розвитку фінансового забезпечення розвитку людського капіталу враховуючи циклічність економіки, трансформаційні перетворення інститутів соціальної сфери. Зазначене свідчить про актуальність роботи та обумовило визначення її мети, завдань, об'єкту та предмету дослідження.

Метою кваліфікаційної роботи бакалавра є розкриття теоретичних засад видатків бюджету для забезпечення розвитку людського капіталу в умовах соціально-економічних перетворень.

Досягнення поставленої мети зумовило необхідність вирішення наступних завдань:

– розвинути підходи до визначення сутності розвитку людського капіталу;

– розкрити механізм фінансового забезпечення розвитку людського капіталу в якості динамічної регуляторної системи;

– узагальнити досвід формування фінансового забезпечення людського капіталу в країнах;

– розвинути положення щодо підвищення ефективності бюджетної складової системи фінансового забезпечення розвитку людського капіталу;

– удосконалити підходи до визначення ролі суспільних фінансів у формуванні людського капіталу;

– систематизувати чинники, які впливають на розвиток людського капіталу;

– удосконалити підходи до визначення фінансового забезпечення розвитку людського капіталу як форми реалізації бюджетної політики.

Об'єкт кваліфікаційної роботи бакалавра - процес фінансового забезпечення розвитку людського капіталу.

Предметом дослідження є теоретичні і практичні питання формування видатків бюджету для забезпечення розвитку людського капіталу як вагомого інструменту впливу на соціально-економічний розвиток країни.

Методи дослідження. Системний та структурний методи використано при розкритті економічної сутності механізму фінансового забезпечення розвитку людського капіталу. За допомогою порівняльного та факторного методів узагальнено та систематизовано досвід формування та реалізації механізму фінансового забезпечення людського капіталу в країнах із розвинутою та трансформаційною економікою. Методи наукового абстрагування та синтезу застосовувалися при визначенні пріоритетних напрямів удосконалення фінансового забезпечення розвитку людського капіталу.

Інформаційну базу дослідження становили законодавчі та нормативно-правові акти з питань бюджетної, фінансової та соціальної політики, статистичні та аналітичні матеріали Міністерства фінансів України, Державної казначейської служби України, Державної служби статистики України, Рахункової палати України, відповідні монографії, наукові статті вітчизняних та зарубіжних вчених.

Практичне значення одержаних результатів. Теоретичні положення та висновки роботи мають практичне значення у процесі формування дієвого механізму фінансового забезпечення людського капіталу в умовах економічних перетворень, підвищення рівня ефективності бюджетної та податкової політики держави.

РОЗДІЛ 1
ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИДАТКІВ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ НА РОЗВИТОК ЛЮДСЬКОГО

1.1. Економічна сутність людського капіталу та особливості його фінансового забезпечення

Досягнення ефективного функціонування суспільства потребує рішення багатьох складних завдань для людської спільноти. Найважливіше із них - формування здатності швидко адаптуватися до мінливої ситуації в умовах нестабільного ринкового середовища максимально повно використовуючи потенційні можливості суспільства. При цьому ефективність розвитку суспільства значною мірою визначається тим, наскільки результативно формується та використовується його людський капітал.

Світова криза продемонструвала значний дисбаланс у розвитку світової економіки та структурну недосконаліть української економіки, перервала економічний поступ та значною мірою загальмувала розвиток людського капіталу. Тому визначення сутності, складових людського капіталу та домінант його розвитку є важливою і необхідною основою розробки пріоритетів державної бюджетної політики та формування ефективних механізмів фінансового забезпечення розвитку людського капіталу.

Концепція розвитку людського капіталу - постійно актуальна в динамічному глобалізованому світі у процесі пошуку шляхів підвищення якості життя населення. Звідси викристалізовується мета суспільного розвитку – створити таке сприятливе середовище, яке дозволить людям вести довге, здорове і творче життя. Такий підхід є домінуючим у дослідженнях фахівців ООН та інших міжнародних об’єднань в сучасних умовах соціально-економічного розвитку суспільств. Тобто у центрі уваги має знаходитися саме людина, одночасно як об’єкт і суб’єкт всіх змін, що відбуваються. Це свідчить про усвідомлення багатьма країнами положення: без орієнтації на розвиток

людського капіталу країни, створення інституційних та соціально-економічних умов для реалізації кожним членом суспільства своїх потреб та інтересів, прояву своєї активності та розкриття особистості неможливий подальший економічний розвиток заради самої ж людини.

Важливість розгляду категорії «людський капітал» обумовлена також тим, що будь-які цілі і завдання по досягненню кінцевих, соціально-значущих результатів на перспективний період значною мірою визначаються задіянням розвиненого людського капіталу суспільства.

Для подальшого комплексного дослідження людського капіталу важливим є аргументоване визначення, яке б дало змогу створити загальну понятійно-термінологічну та концептуально-теоретичну базу цього поняття. Нашим завданням є конкретизація сутності та складових людського капіталу, виявлення особливостей людського капіталу як економічної категорії, уточнення класифікації видів та основних домінант (домінанта від лат. - пануючий - головний, пануючий принцип, ідея, ознака; найважливіша складова частина його розвитку).

Аналізуючи підходи до поняття «капітал» визначили, що у 42 % випадків його змістовне наповнення асоціюється із сукупністю природних умов і ресурсів, можливостей, засобів, цінностей; у 18 % - з потужністю виробництва, фондів, ресурсів країни, регіону; у 16 % - з ресурсною, економічною, природною, регіональною характеристикою регіону; у 8 % - з можливістю виробничих сил досягнути певного ефекту [43].

Визначення терміна «капітал» є, на нашу думку, найбільш точним: «джерела, можливості, засоби, запаси, які можуть бути використані для вирішення якого-небудь завдання, досягнення певних цілей; можливості окремої особи, суспільства, держави у певній сфері (наприклад, економічний капітал)» [13]. Виходячи з того, що під капіталом можна також розуміти наявні в економічного суб’єкта ресурси, їх оптимальна структура та вміння раціонально використовувати їх для досягнення поставленої мети та узагальнена збірна характеристика ресурсів, прив’язана до місця і часу [32],

можна дійти висновку, що характерною ознакою капіталу є наявність певних ресурсних можливостей. За ресурсного підходу людський капітал краще визначати як невикористовуваний людський ресурс. Водночас поняття капітал стосовно людини може бути застосоване для визначення її ресурсних можливостей із певним уточненням. Принциповою відмінністю понять «ресурси» і «капітал» є те, що ресурси існують незалежно від будь-якого суб'єкта економічної діяльності, а капітал людини невіддільний від його суб'єкта. Тобто фактично «капітал» відображає здатність до свого ефективного використання, реалізації можливостей із задіянням власних зусиль. Тому економічний капітал людини відображає сукупну оцінку втілених в людині потенційних можливостей і можливості активної реалізації їх для досягнення економічного і соціального ефекту.

Тобто розуміння людини як ресурсу має певні особливості: людина виступає одночасно єдиним носієм і користувачем власного ресурсу; людський ресурс дуже різноманітний - він може виявлятися як в індивідуальних особливостях організму, так і в різноманітних видах суспільної діяльності; особливістю є еволюційність людського ресурсу в процесі його використання, тобто при використанні людський ресурс (крім біологічних ресурсів організму) не відчужується від його власника, а постійно збільшується внаслідок набуття досвіду, тому постійно зростають використовувана і невикористовувана його частини. При цьому невикористовувана залишається завжди значно більшою, ніж використовувана, оскільки людина обирає один шлях розвитку з безлічі.

Визначають людський капітал і як сукупність потенційних характеристик населення, які відображають перспективи його розвитку за умови збереження сучасних тенденцій демографічних та демо-економічних процесів, а також, що людський капітал – це нагромаджений населенням запас фізичного і духовного здоров'я, загальнокультурної і професійної компетенції, творчої, підприємницької і громадянської активності, який реалізується в різноманітних сферах діяльності.

Так, співвідносячи поняття трудовий капітал, людський капітал, робоча сила, вважають, що поняття «людський капітал» є загальним відносно перелічених понять та охоплює трудовий, творчий, фізичний та інтелектуальний капітал [32]. Запропоновано ієрархію вказаних категорій, в основі якої категорія «робоча сила», що розглядається як здатність людини до праці на ринку; далі – людський капітал як сукупність якостей, які визначають продуктивність та дохід; після – трудовий капітал як кількісний та якісний критерій оцінки трудової діяльності. Завершує ієрархію людський капітал, який включає всі можливості людини здійснювати будь-які дії, виявляти будь-яку активність [32].

Людський капітал є активною (задіяною у процесі суспільного виробництва) частиною людського капіталу, тому враховуючи, що основною цінністю у сучасному суспільстві стає кваліфікація, вміння, розвинені таланти людей, необхідним стає створення соціально-економічних та інституційних умов для розвитку людського капіталу.

Економічна природа людського капіталу полягає в тому, що він здатен створювати матеріальні й духовні цінності за умови його ефективного задіяння у суспільному виробництві, а як потенційна робоча сила — здатен їх виробляти. Соціальна природа людського капіталу полягає в тому, що він дає можливість як окремим особам, так і різним соціально-економічним групам населення визначити своє місце в суспільно-корисній діяльності, шляхом чого самоствердитися в суспільстві і забезпечити собі та суспільству законне джерело існування. Тому домінантною формою реалізації людського фактора є трудовий капітал.

Оскільки трудовий капітал людини є частиною його капіталу як особистості, то по відношенню до індивідуума трудовий капітал — це частина капіталу людини, яка формується на основі природних здібностей, освіти, виховання і життєвого досвіду. Головна специфіка сутності трудового капіталу полягає у тому, що під впливом постійних змін суспільних форм і видів праці поступово розвивається сама людина та підвищуються її якісні характеристики,

що, в свою чергу, мають зворотний вплив на виробництво і спонукають до його технологічного та організаційного оновлення.

Аналіз розглянутих підходів свідчить, що людський капітал – складна системна, багатоаспектна категорія, вона охоплює різні характеристики людини та є узагальнюючою соціально-економічною категорією. Індивіди є носіями різних компонентів людського капіталу. Крім того, вони є безпосередніми учасниками процесу його формування і реалізації в процесі суспільно-необхідної праці та в зв’язку з цим вступають один з одним в певні відносини, які становлять основний зміст людського капіталу як соціально-економічної категорії.

Як об'єкт дослідження, поняття розвитку людського капіталу являє собою процес задоволення сукупності потреб людини в охороні здоров'я, освіті, праці і доступу до ресурсів. Даючи інтегральну оцінку динаміки людського капіталу, Журавльова І. В. акцентує увагу на ключовій ролі людини в соціально-економічних перетвореннях, визначаючи, що якщо нарощування людського капіталу об'єктивно служить термінальною метою соціальних реформ, то досягнутий рівень цього капіталу - ключовий фактор їх реалізації [35].

Таким чином, людський капітал поєднує широке коло різноманітних, часто недостатньо взаємоузгоджених капіталів людини. Дослідники розглядають різні його змістовно-наповнюючі ознаки, які характеризують ту чи іншу якісну характеристику людського капіталу. Водночас, структура і зміст людського капіталу зумовлені особливостями економічних відносин, а рівень його розвитку та реалізації детерміновані ступенем прогресивних змін в продуктивних силах суспільства. Це означає, що можливості розширення вибору можуть охоплювати різні напрями людського розвитку, які історично змінюються.

Виокремлюють такі структурні компоненти людського капіталу: вроджені і набуті, що практично відповідає суті виокремлених складових людського капіталу - біологічного та суспільного. Біологічний капітал притаманний людині від самого народження і більшою чи меншою мірою

реалізується протягом усього життя (тобто він може ідентифікуватися як вроджений) та включає часткові капітали (можливість прожити певну кількість років, мати дітей, опиратись хворобам тощо). Всі ці капітали, як зазначають дослідники, закладені в людині генетично, реалізуються лише індивідуально, еволюційно можуть накопичуватися, в часі завжди конкретно визначені і протягом життя зменшується. З огляду здійснюється його структуризація за функціональною ознакою: життєвий капітал, фертильний капітал, капітал здоров'я, капітали чисельності та складу населення. За видами соціальної активності людини капітал розрізняють: економічний, інтелектуальний, міграційний, політичний (управлінський) та капітал можливих негараздів. Зазначений перелік видів капіталів зроблено на основі особливостей людської діяльності, з урахуванням покомпонентної структури людського капіталу, проведеної в межах економічної, соціологічної та філософської наук, системи показників вітчизняної та світової статистики населення. Розрізняють економічний капітал (конкретні людські виробничий та споживчий капітали, втрати капіталу внаслідок виробничого травматизму), трудовий капітал, управлінський капітал, капітал можливих негараздів (втрати людського капіталу внаслідок злочинної діяльності, наркоманії, алкоголізму та захворювання на ВІЛ/СНІД), інтелектуальний капітал.

Отже, необхідно виокремити таку інтегровану складову людського капіталу, як інтелектуальна, творчо-діяльнісна, яка визначає сучасні домінанти фінансового забезпечення його розвитку у практичній площині. Саме інтелектуальний, творчо-діяльнісний капітал, який інтегрує такі властивості людини, як творчість, інтелект, компетентність, креативність, інноватівність, освіченість, має стати, «каталізатором» економічного зростання та розвитку українського суспільства (рис.1.1).

При цьому матеріально-речові складові людського капіталу, зокрема фізіологічні потреби, здоров'я, демографічні аспекти тощо є природним підґрунтям його розвитку. Тобто, людський капітал - це сукупність людських властивостей, що використовуються, або можуть бути використані в певній

діяльності для досягнення певних цілей. Спираючись на таке розуміння, при вивченні сутності людського капіталу можна оцінити не тільки реалізовану частину, а й можливості її використання та подальшого системного розвитку. Такий підхід є суттєво ширшим від усталеної суспільно-географічної характеристики капіталу [54], адже обов'язковим елементом стає аналіз максимально можливих, за даних умов, меж розвитку людського капіталу.

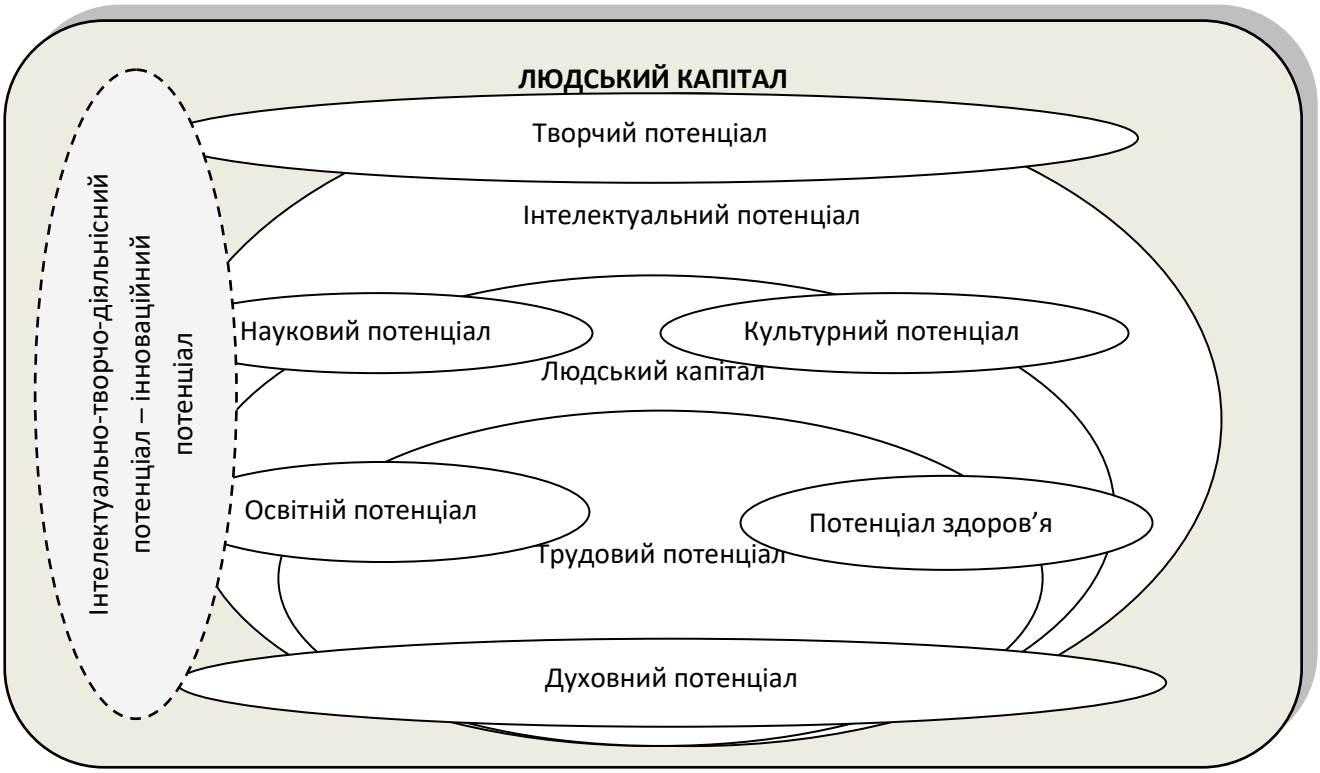

Рис. 1.1. Сутнісне наповнення людського капіталу

Таким чином, відбувається перехід від статичної моделі розгляду людського капіталу (ресурсної) до динамічної (системно-процесної), яка характеризує здатність та можливість досягнення людиною встановлених цілей у процесі життєдіяльності, розвитку особистісних якостей під дією внутрішніх спонукальних мотивів і зовнішнього середовища.

Регулятивна дія інструментів бюджетної політики держави здійснює вплив через виділення достатніх коштів і через конкретну форму фінансового забезпечення та характеризує його активний вплив на різні складові розвитку людського капіталу. Тому фінансове забезпечення розвитку людського капіталу повинно проводитися за допомогою відповідного фінансового механізму – механізму фінансового забезпечення (рис. 1.2).

Окрім того, фінансовий механізм розвитку людського капіталу повинен мати окремі компоненти, як складові механізму: відповідне кадрове, технологічне, правове, нормативне, інформаційне й організаційне забезпечення.

Рис.1.2 Структура механізму фінансового забезпечення розвитку людського капіталу

Таким чином, механізм фінансового забезпечення розвитку людського капіталу можна представити як сукупність різних форм і методів використання

державою фінансів з метою забезпечення реалізації відповідної фінансово-бюджетної політики розвитку людського капіталу в певній економічній системі. Функціонально механізм фінансового забезпечення розвитку людського капіталу має багатокомпонентну структуру. Тобто він є сукупністю різних фінансово-кредитних механізмів (рис. 1.3).

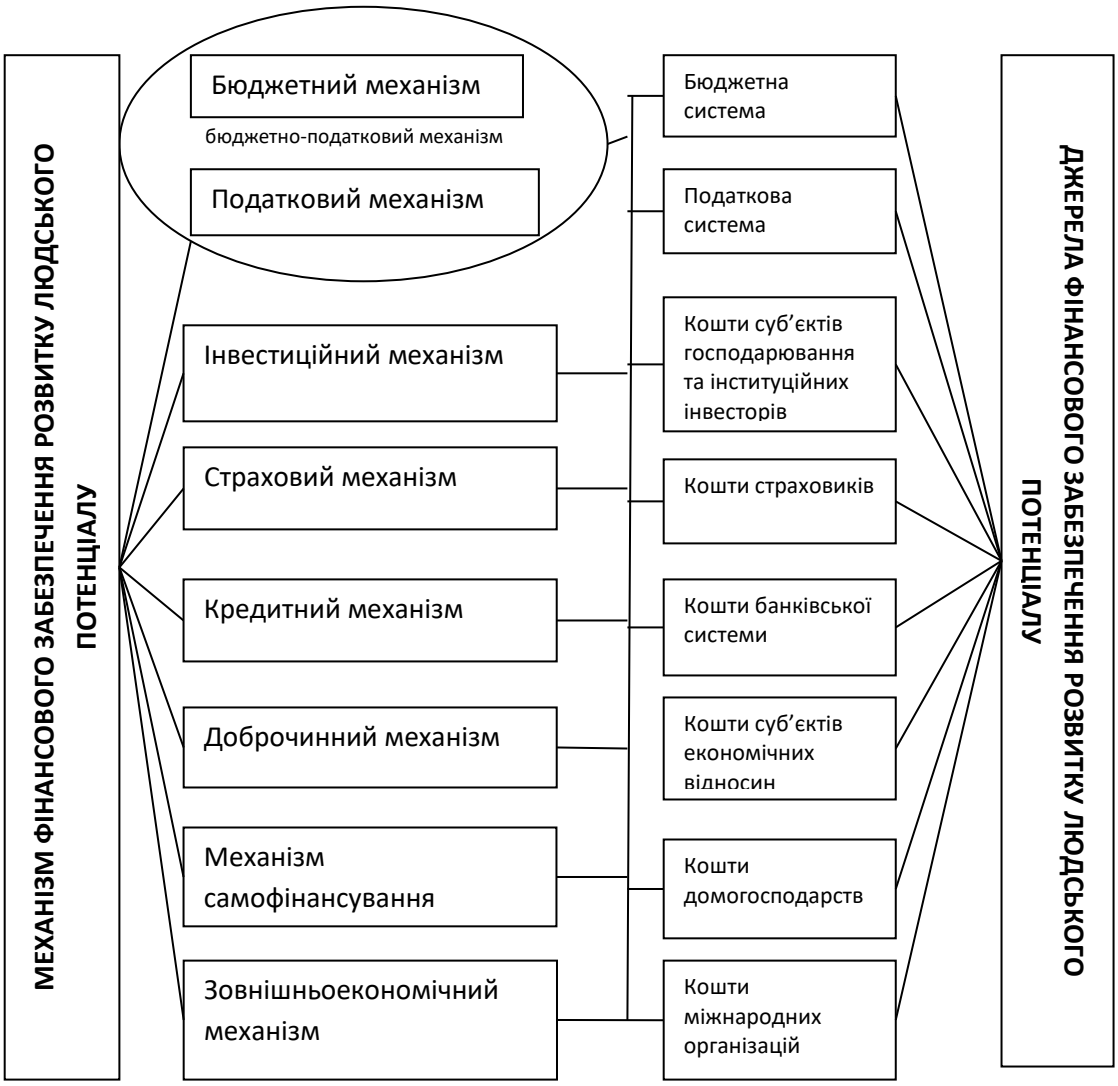

Рис.1.3. Сукупність механізмів фінансового забезпечення розвитку людського капіталу за функціональними ознаками

Найвагомішою складовою фінансового забезпечення розвитку людського капіталу є бюджетно-податковий механізм, як органічна єдність бюджетного та податкового механізмів, провідна роль в якому належить бюджетному механізму, який значною мірою впливає на формування податкового механізму.

Економіка України характеризується мінливістю інституційного середовища, зміною співвідношення формальних і неформальних правил фінансово-бюджетної політики. Варіанти співіснування формальних і неформальних правил, які діють в одних і тих же ситуаціях, але в умовах різного інституційного середовища є актуальним і важливим для вірного розуміння реальних процесів у соціальній сфері та розробці і реалізації бюджетної політики та відповідного механізму фінансового забезпечення розвитку людського капіталу. Держава встановлює законодавчо оформлені правила, які впливають на поведінку економічних агентів, і по суті є знаряддями державного регулювання економічних і соціальних процесів, способами проведення державою економічної політики. Сформоване у суспільстві інституційне середовище певним чином впливає на регулюючі заходи бюджетної політики. Цей процес є динамічним, адже інституційне середовище (і його структура) змінюються у трансформаційній економіці, де відбуваються активні процеси його становлення, розвитку, реформування, модернізації тощо.

Слід зазначити, що використання певного джерела фінансування зумовлює форму руху грошових коштів у процесі фінансового забезпечення розвитку структурних компонентів людського капіталу та визначає їх характер (табл.1.1).

При фінансуванні з різних джерел усі сучасні форми та методи фінансового забезпечення розвитку людського капіталу повинні збільшувати продуктивність та ефективність надходження коштів у певну галузь. Тобто фінансування має бути конкретно орієнтоване на досягнення визначеної цілі, певний кінцевий результат щодо розвитку людського капіталу. Тому основною метою розвитку фінансових відносин є забезпечення необхідної інформації про ресурси та ефективність фінансування, від яких залежить результативність діяльності галузей, що забезпечують розвиток людського капіталу (охорони здоров’я, освіти тощо). Грошові потоки процесу фінансування людського розвитку виконують роль інструменту, що забезпечує їх потребу в коштах, їх

обсяг та розподіл у часі, тобто несе відповідну інформацію, на підставі якої можливо визначити ефективність витрачання коштів. Так, бюджетні кошти, що спрямовуються на освіту, охорону здоров'я, культуру та інші видатки у гарантованих обсягах та регулярно, мають цільову спрямованість витрачання й достовірність інформації. Але, незважаючи на зазначені переваги спрямування коштів бюджету на розвиток людського капіталу, контролюється лише їх цільове використання, а не результат діяльності закладів певної галузі.

Таблиця 1.1

Внутрішні та зовнішні потенційні джерела та відповідно форми і характер руху грошових коштів у процесі фінансового забезпечення розвитку людського капіталу

Галузь	Внутрішні джерела					Зовнішні джерела
	Кошти державного бюджету	Кошти місцевих бюджетів	Власні кошти підприємств	Кошти від спонсорства, меценатства	Інші	Кошти міжнародних організацій
Освіта	+	+	+ (-)	-	-	-
Наука	+	+	+ (-)	-	-	-
Охорона здоров'я	+	+	+ (-)	-	-	-
Культура	+	+	+(-)	-	-	-
Фізична культура і спорт	+	+	+(-)	-	-	-
Інші галузі	+	+	+(-)	-	-	-

Позначення: + стабільні; – нестабільні; +(-) відносно стабільні;

Джерело* Складено автором

Позабюджетним джерелам надходження коштів на розвиток людського капіталу притаманні необов'язковість та нерегулярність надходження, негарантовані обсяги, брак достовірної інформації про їх надходження й використання. Ці кошти мають чітку цільову спрямованість, ймовірність та можливість чіткого контролювання процесу «ресурси – послуга – результат», адже існує особиста (персоніфікована) заінтересованість власників (платників за послуги) в отриманні якісних результатів, а відтак і ефективність процесу. Кошти домогосподарств обмежені розміром доходів, які вони отримують переважно у вигляді заробітної плати.

Таким чином, фінансове забезпечення процесу розвитку людського капіталу має бути достатнім та включати як надходження коштів, так і їх цільове результативне використання. Необхідно формувати таку фінансово-бюджетну політику у цій сфері, яка упорядковує основні фінансові потоки на розвиток людського капіталу та створює умови мінімізації негативних явищ (помилки, нецільове чи не результативне використання тощо) при отриманні та використанні цільових коштів і прозорість (доступ до інформації з метою контролю).

Державна політика розвитку людського капіталу має поєднуватися з активним стимулюванням розвитку економіки, технічного прогресу, створення сприятливих умов для зростання інвестиційної та інноваційної активності. Для цього необхідний ефективно налагоджений, дієвий, динамічний, адаптивний регуляторний механізм фінансового забезпечення розвитку людського капіталу, в розбудові якого доцільно використовувати зарубіжний досвід.

1.3 Зарубіжний досвід фінансового забезпечення розвитку людського капіталу

Накопичений досвід ефективного вирішення соціально-економічних проблем у країнах світу та прагнення України інтегруватися у світовий соціально-економічний простір потребує урахування апробованої теорії та зарубіжної практики розвитку людського капіталу в умовах глобалізації соціальних процесів.

Вивчення та пошук шляхів імплементації зарубіжного досвіду фінансового забезпечення розвитку людського капіталу зумовлені його ефективністю в зарубіжних країнах, що доведено практикою у країнах з високорозвиненою ринковою економікою, де вже декілька десятиліть загальною тенденцією є переважаючий розвиток людини. Тому для України в цій сфері важливим є вирішення трьох взаємопов’язаних аспектів: розгляд

досконалих зразків здійснення фінансового забезпечення розвитку людського капіталу у зарубіжних країнах; виокремлення особливостей здійснення фінансового забезпечення розвитку людського капіталу у зарубіжних країнах; обґрунтування адаптації кращої практики із зарубіжного досвіду фінансового забезпечення розвитку людського капіталу до національних інституційних умов.

Слід врахувати, що накопичений у різних країнах позитивний досвід ефективної реалізації фінансово-бюджетної політики щодо розвитку людського капіталу в умовах глобалізації (впровадження нових організаційних форм, системи фінансування, змісту орієнтирів, пріоритетів тощо) цінний тим, що враховує прогресивні напрями розвитку в умовах обмежень, обумовлених дефіцитом ресурсів не тільки в національному, а й у глобальному масштабі. Особливо це стосується сфери державного регулювання фінансового забезпечення та формування ефективного механізму фінансового забезпечення розвитку людського капіталу суспільства.

Задіяння механізмів фінансового забезпечення розвитку людського капіталу в країнах з розвиненою ринковою економікою має свої закономірні особливості, адже процеси фінансового забезпечення розвитку людського капіталу на практиці відбуваються в специфічному інституційному середовищі кожної країни. Ці особливості обумовлені такими чинниками, як: нормативно-правові основи; розподіл компетенції між органами управління; механізми фінансування розвитку людського капіталу за їх джерелами; адміністративні важелі щодо управління розвитком людського капіталу тощо. Водночас, аналізуючи досвід країн-учасниць Організації економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР), дослідниками виокремлено два узагальнюючих чинники, що об’єднують процес розвитку людського капіталу, а саме: «органічний взаємозв’язок стратегії та інститутів розвитку та специфічні (особливі) інституційні рамки» у кожній країні» [67, с.259].

Виникнення у більшості країн світу в кінці ХХ ст. фінансових проблем щодо реалізації державами соціальної функції обумовило загальну тенденцію

до коригування фінансово-бюджетної політики щодо оптимізації витрат на потреби освіти (особливо вищої) й охорону здоров'я, відповідного пошуку альтернативних фінансових джерел розвитку людського капіталу та фінансових механізмів їх реалізації. При цьому слід враховувати, що державна політика щодо розвитку людського капіталу у різних країнах має суттєві відмінності, обумовлені рівнем їх соціально-економічного розвитку та національними традиціями.

Загалом, світова практика визначає три найбільш розповсюджені моделі соціального розвитку держави - ліберальну, консервативну та соціально-демократичну (патерналістську). Ці моделі визначають ступень залежності індивіда від ринку та вплив держави на роль ринку та індивіда в соціальному забезпеченні [5]. Водночас, незалежно від форми державного устрою та управління (унітарної чи федеративної), в кожній країні вагоме значення у фінансовому забезпеченні розвитку людського капіталу залишається за публічними (суспільними) фінансами.

За унітарної форми правління, яка є домінантною в Європейських країнах (Данія, Франція, Англія, Норвегія, Іспанія, Італія, Швеція та ряд інших), всі повноваження розвитком суспільства надаються національному уряду, включаючи законодавство стосовно питань фінансування розвитку людського капіталу за кошти державного і місцевих бюджетів.

Заслуговує на увагу податкова політика, що реалізується у зарубіжних країнах та є доволі ефективною. Податки можуть ефективно виконувати свою регулюючу функцію лише за умов встановлення оптимальних ставок оподаткування, обґрунтованих пільг і санкцій, відпрацьованого порядку їх справляння (обчислення та сплати) та гармонізації податкової політики з іншими компонентами бюджетної політики держави. Ефективність податкової політики також значною мірою обумовлюється ступенем довіри з боку громадян до влади, і зокрема, до системи оподаткування, отже відповідальним ставленням до сплати податків. Це обумовлено значними позитивними результатами у наповненні національних бюджетів та їх використання на

потреби розвитку людського капіталу – на освіту, соціальну інфраструктуру, якісну медицину, достойну заробітну плату працівникам державних установ тощо.

Застосування різноманітних фіскальних механізмів та окремих інструментів у західноєвропейських країнах спрямоване переважно на забезпечення соціальної орієнтації фіскальної системи. Процеси перерозподілу у більшості розвинених країн світу здійснюються за допомогою прогресивного оподаткування перш за все доходів фізичних осіб. Прогресивне оподаткування доходів фізичних осіб залишається сьогодні одним із найефективніших інструментів щодо регулювання диференціації доходів населення. Розвиток прямого оподаткування з високими прогресивними ставками у країнах заходу в 1950-1970 рр. спричинив перекладання основного податкового тягаря на заможні верстви населення та надав змогу спрямувати додаткові кошти на реалізацію соціальних програм, як вагомого чинника покращення рівня та якості життя населення.

Також існує система податкових пільг та так званих послаблень чи звільнень від певних податків в якості стимулів для розвитку соціальних інвестицій підприємств, які здійснюються у вигляді добровільного спрямування частини прибутку на соціальні цілі, зокрема реалізації освітніх проектів та підтримки талановитої молоді, інститутів культури і мистецтва, охорони здоров’я тощо. Фактично соціальні інвестиції виступають важливим чинником забезпечення соціальної справедливості у перерозподілі доходів у суспільстві.

У розвинутих країнах Заходу в системі національних пріоритетів завжди відводили величезну роль освіті, як чиннику формування і розвитку людського капіталу та економічного зростання.

У сфері вищої освіти використовують як кошторисне, так і нормативне фінансування; фінансування за результатами діяльності, а також бюджетне, що ґрунтується на диференційованій грантовій підтримці та освітніх ваучерах. Профільні міністерства реалізують багато програм фінансової допомоги студентам (студентські кредити, надання їм тимчасової роботи під час канікул,

гранти на навчання, обміни у сфері освіти). Уряди цих країн щорічно суттєво збільшують витрати на освіту з державного бюджету, забезпечуючи свій майбутній розвиток. Наприклад, перші десять країн у рейтингу ІРЛП витрачали від 10 до 15% ВВП на розвиток освіти [53]. Сучасні тенденції розвитку людського капіталу в зарубіжних країнах відображають дані останньої доповіді ПРООН про людський розвиток (табл.1.2).

Як свідчать дані табл. 1.2, частка видатків держав на розвиток сфери освіти та на охорону здоров'я серед країн з дуже високим індексом розвитку людського капіталу найвища у Данії та складає відповідно 9,7 % та 8,7 % ВВП.

Таблиця 1.2

Тенденції зміни видатків бюджетів окремих країн світу на освіту та охорону здоров'я, % ВВП

Рейтинг	Країна	Видатки, % ВВП			
		на освіту		на охорону здоров'я	
		2000	2022	2000	2022
1	Норвегія	6,6	7,3	6,4	8,0
2	Австралія	4,7	5,1	5,4	5,9
3	США	…	5,4	5,8	9,5
4	Нідерланди	5,0	5,9	5,0	9,4
5	Німеччина	…	4,6	8,2	9,0
7	Швеція	7,2	7,3	7,0	7,8
9	Швейцарія	5,2	5,4	5,6	6,8
10	Японія	3,7	3,8	6,2	7,8
11	Канада	5,6	4,8	6,2	8,0
15	Данія	8,3	8,7	6,8	9,7
20	Франція	5,7	5,9	8,0	9,3
21	Словенія	…	5,7	6,1	6,9
28	Чеська Республіка	4,0	4,5	5,9	6,6
33	Естонія	5,4	5,7	4,1	4,7
37	Угорщина	5,0	5,1	5,0	5,1
39	Польща	5,0	5,1	3,9	5,4
47	Хорватія	…	4,3	6,7	6,6
59	Куба	7,7	12,9	6,1	9,7
69	Казахстан	3,3	3,1	2,1	2,5

78	Україна	4,2	5,3	2,9	4,4

Джерело* Складено автором

Лідерами у цій групі є США, Нідерланди, Німеччина, Франція, у кожній з яких видатки на охорону здоров'я становлять від 9 % ВВП і вище.

Видатки на освіту перевищують значення більше 7,3 % ВВП в Ісландії, Норвегії, Швеції, на Кіпрі. Слід зазначити, що у певних країнах світу відбуваються зміни у пріоритетності джерел фінансування освітніх послуг, спричинені впровадженням нових механізмів вирішення цієї проблеми – їх оплатою за власний кошт споживачів.

Найнижчими у даній групі країн є частка видатків бюджету на освіту в Сінгапурі і складає 3,3 % ВВП, на охорону здоров'я – в Сінгапурі і Катарі – 1,4 % ВВП, тобто освіта у цих країнах майже повністю є платною.

Така тенденція є характерною для країн не лише з високим індексом розвитку людського капіталу, а й у групі країн із середнім рівнем розвитку людського капіталу.

Це зумовлено тим, що у ряді країн поряд з класичним відбувається формування квазіринків у державному секторі освіти та розвиток контрактації в сфері освіти, що спричинено змінами бюджетної політики, як наслідку світової фінансової кризи. Розширення джерел фінансового забезпечення вищої освіти за рахунок приватних коштів відбувається шляхом надання навчальними закладами платних послуг, меценатства, спонсорської підтримки, а також кредитування як вищих навчальних закладів, так і студентів. Освітні програми США, Франції, Німеччини, Італії та інших розвинутих країн (незважаючи на їх певні відмінності) мають такі характерні ознаки, як стратегія ефективної взаємодії всіх джерел фінансування секторів освіти та забезпечення неперервності навчання громадян, що здійснюється переважно за власний рахунок.

У Франції, Великобританії та Швеції з метою отримання вищої освіти широко використовується кредитування. У Нідерландах студенти мають право на фінансову підтримку від держави у вигляді кредиту, який за умови

успішного навчання студента може бути перетворено в безповоротний грант. Якщо родина малозабезпечена, то студент має право отримати додатковий студентський грант. У Швеції, Великобританії, Франції студенти одержують державні гранти й кредити [53].

Визначаючи характеристики розвинених країн можна констатувати, що до базових функцій держав входить регулювання доходів населення й створення передумов для високої якості життя. Це втілюється у високих видатках суспільства на заробітну плату (40–60 % ВВП); збалансованій системі доходів населення, які попереджують високу майнову диференціацію; розвиненій системі соціального захисту, видатки на яку становлять не менше 20–25 % ВВП; істотній частці соціальних видатків державного бюджету на охорону здоров'я (7–9 % ВВП) і освіту (4–6 % ВВП).

Досвід розвинутих держав свідчить, що сучасна концепція фінансового забезпечення розвитку людського капіталу повинна будуватись на принципах довгострокового стратегічного підходу; використання програмно-цільового підходу до вирішення проблем розвитку людського капіталу на основі середньострокового бюджетування, створення умов для безперервного навчання і розвитку людини, профілактики захворювань, інноваційності, диверсифікації джерел, орієнтації на використання міжнародних норм та стандартів, які встановлюють економічні та соціальні права людини.

Таким чином, дієва державна політика розвитку людського капіталу в зарубіжних країнах – результат функціонування розвинених інститутів громадянського суспільства та бюджетної (а у її складі – податкової) політики. Якщо розвинене громадянське суспільство значною мірою впливає на кінцевий результат всіх програм розвитку людського капіталу на всіх рівнях і етапах їх реалізації, то бюджетна політика створює забезпечувально-стимулюючий вплив на всіх суб'єктів соціально-економічних відносин і таким чином сприяє розвитку людського капіталу, як двоєдиного процесу його відтворення, зміцнення і включення у суспільно-корисну діяльність заради самої людини.

РОЗДІЛ 2.
АНАЛІЗ ВИДАТКІВ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ НА РОЗВИТОК ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ

2.1. Бюджетно-податкові інструменти фінансового забезпечення розвитку людського капіталу

Рівень фінансового забезпечення реалізації стратегічних завдань соціально-економічного розвитку українського суспільства в цілому і зокрема – розвитку людського капіталу, як визначального рушійного чинника цього процесу, залежить від реального обсягу створення ВВП в країні. Між параметрами обсягу ВВП і його частки, що спрямовується на розвиток людського капіталу, існує прямий і зворотний зв'язок. Цей взаємозв'язок полягає у наступному: кошти, які використовуються для розвитку людського капіталу суспільства виділяються шляхом розподільчих і перерозподільних відносин функціонуючої фінансової системи, які і визначають матеріальну основу розвитку продуктивних сил суспільства, у тому числі і людського капіталу за кількісними і якісними параметрами. Реалізація цього капіталу у суспільному розширеному відтворенні генерує ВВП, величина якого залежить від результативності задіяних у цьому процесі виробничих ресурсів і зокрема – продуктивної спроможності людського капіталу у їх складі, де людський капітал виступає провідним фактором.

Таким чином, нарощування людського капіталу (у його кількісному і якісному вимірі) є передумовою позитивного динамізму ВВП. Безумовно, взаємозалежність обсягу створення ВВП і продуктивною спроможністю людського капіталу з позиції динамізму цих величин на перше місце (за темпом зростання) висувають зростання людського капіталу як первинної умови, а зростання ВВП є результатом задіяння людського капіталу в суспільному виробництві. Тобто розвиток людського капіталу повинен відбуватися більш високими темпами, ніж зростання ВВП, що власне і зумовлює його збільшення.

Провідна роль у розвитку людського капіталу належить науці, що формує його інноваційну складову. Співвідношення темпів формування ВВП і обсягу фінансування науково-технічних робіт наведено у табл. 2.1.

Таблиця 2.1.

Динаміка обсягу фінансування науково-технічних робіт в Україні

Роки	Фінансування науково-технічних робіт								
	Всього	у тому числі за джерелами фінансування							
	у ВВП, %	бюджету		власних коштів		замовників		Інших джерел	
		млн. грн.	у ВВП, %	млн. грн.	у ВВП, %	млн. грн.	у ВВП, %	млн. грн.	у ВВП, %
2000	1,20	614,5	0,36	61,3	0,04	1262,9	0,74	107,6	0,06
2005	1,19	751,6	0,37	210,4	0,10	1344,8	0,66	125,7	0,06
2006	1,16	733,3	0,32	146,7	0,06	1616,7	0,72	115	0,05
2007	1,35	1070,7	0,40	228,5	0,09	2196,6	0,82	101,6	0,04
2008	1,23	1449,5	0,42	275,9	0,08	2383,6	0,69	142,7	0,04
2016	1,17	1711,2	0,39	338,5	0,08	2938,1	0,67	172,6	0,04
2017	0,95	2017,4	0,37	462,7	0,09	2564,2	0,47	120,1	0,02
2018	0,85	2815,4	0,39	521,1	0,07	2704,4	0,38	108,3	0,02
2019	0,85	3909,8	0,41	592,5	0,06	3390,1	0,36	195,4	0,02
2020	0,86	3398,6	0,37	629,4	0,07	3614,2	0,40	180	0,02
2021	0,83	3704,3	0,34	872	0,08	4277,1	0,40	142,5	0,01
2022	0,73	3859,7	0,29	841,8	0,06	4764	0,36	125,8	0,01
2023	0,70	3749,5	0,27	704,4	0,05	4962	0,35	453,3	0,03

Джерело* Складено автором за даними [53]

Наведені у табл. 2.1 дані про співвідношення темпів зростання обсягу ВВП та фінансування розвитку людського капіталу свідчать, що виділення коштів на розвиток креативної складової людського капіталу – фінансування науково-технічних робіт впродовж 2000-2023 рр. мало спадну динаміку: від 1,2 % у 2000 р. – до 0,70% у 2023 р. Загальний же темп динаміки фінансування науково-технічних робіт істотно відставав від темпу зростання ВВП. Так, якщо за 2000-2023 рр. обсяг ВВП зріс у 8,3 рази (тобто відповідно відбулося

зростання його фінансової спроможності), то обсяг фінансування науково-технічних робіт зріс лише у 4,8 рази.

Скорочення фінансування науково-технічних робіт призвело до зменшення обсягу інноваційної наукової продукції, а відтак і консервації низькопродуктивних технологій, про що свідчить затримка науково-технічного прогресу в національній економіці, адже основний обсяг продукції в Україні продукується в умовах 3-4 технологічного укладів, а продукція послідуючих, більш прогресивних укладів (п'ятого і шостого) становить мізерну частку – від 1-3 % до 0,2 % в окремих галузях. І це незважаючи на те, що інноваційний розвиток проголошено стратегічним напрямом економічної політики України.

Негативність уповільнення фінансування розвитку науки в Україні загрожує фінансовій безпеці країни та приводить до залежності від провідних держав світу. Враховуючи те, що такі держави продукують продукцію в основному на базі 5 і 6 технологічних укладів, а також зароджується 7 технологічний уклад, Україна здійснює переважно наздоганяючий варіант інноваційного розвитку: закуповуючи застарілі технології (втрачаючи значні кошти) чим фактично відмовляється від розробки власних, хоча в окремих сферах ще займає лідируючі позиції (літакобудування, ракетобудування та ряд інших).

Негативність тенденції співвідношення темпів зростання ВВП і фінансування науково-технічних робіт погіршується також структурними зрушеннями за джерелами фінансування. Це проявляється в тому, що частка коштів бюджетного фінансування поступово зменшується, а натомість зростає частка фінансування науково-технічних робіт за рахунок замовлень як вітчизняних, так і зарубіжних корпорацій. Це сприяє відтоку вітчизняних науковців разом із своїм інтелектуальним капіталом за кордон.

На основі даних додатків А-В було проведено розрахунок співвідношення темпів формування ВВП і обсягу фінансування розвитку людського капіталу, що наведено у табл. 2.2.

Таблиця 2.2

Динаміка частки у ВВП фінансування розвитку людського капіталу за рахунок коштів зведеного бюджету України

Роки	Частка фінансування провідних напрямів розвитку людського капіталу, % у ВВП				
	Освіти		Охорони здоров'я	Духовного і фізичного розвитку	Соціального захисту та соціального забезпечення
	всього	у тому числі вищої			
2000	4,1	1,2	3,0	0,5	3,5
2005	4,6	1,1	3,0	0,6	4,0
2006	5,4	1,1	3,3	0,6	5,6
2007	5,6	1,2	3,6	0,8	4,9
2008	5,3	1,7	3,5	0,8	5,7
2016	6,1	1,8	3,5	0,9	9,1
2017	6,2	1,8	3,6	0,8	7,6
2018	6,2	1,9	3,7	0,8	6,7
2019	6,4	2,0	3,5	0,8	7,8
2020	7,3	2,3	4,0	0,9	8,6
2021	7,4	2,3	4,1	1,1	9,6
2022	6,6	2,0	3,7	0,8	8,0
2023	7,2	2,1	4,1	1,0	8,9

Джерело* Складено автором за даними [53]

Аналіз даних табл. 2.2 свідчить, що на розвиток окремих сфер людського капіталу у ВВП виділялась незначна частка бюджетних коштів. У середньому за аналізований період бюджетні видатки у ВВП на охорону здоров'я становили 4%, на духовний та фізичний розвиток - 0,9 %, на освіту – 6,9 %.

У цілому спостерігається позитивна динаміка фінансування розвитку людського капіталу в галузях соціально-культурної сфери (освіти, охорони здоров'я, духовного і культурного розвитку), що відповідає державній політиці посилення соціалізації бюджету. Так, за 2000-2023 рр. частка видатків зведеного бюджету на фінансування сукупності соціального захисту та соціально–культурної сфери зросла від 39,2 % у ВВП до 60,7 %. При цьому слід зазначити, що таке збільшення фінансування соціальних сфер безумовно здійснено і за рахунок скорочення фінансування найбільш креативної і

суспільно-цінної складової людського капіталу – наукової. Це зумовлює необхідність удосконалення як фінансової політики взагалі (формування доцільних пропорцій розподільчих і перерозподільних відносин в системі суспільного розширеного відтворення), так і в бюджетної політики зокрема, з посиленням її впливу на розвиток і подальшу реалізацію людського капіталу.

Система бюджетного регулювання, як одна з основних складових системи державного регулювання соціально-економічних процесів, є сукупністю функціональних фінансово-бюджетних та економічних елементів, серед яких дохідна частина бюджету, видаткова частина бюджету, дефіцит (профіцит) бюджету, державний борг, податкове регулювання, міжбюджетні відносини, економічні процеси країни, зовнішнє економічне середовище та взаємозв'язки між ними. І. Чугунов визначає зв'язок у бюджетній сфері як економічні відносини, що «виникають між державою та суб'єктами відтворення в процесі формування та використання грошових коштів, необхідних для виконання функцій держави, - економічних, соціальних, управлінських, зовнішньополітичних тощо.

Об'єктивний стан соціально-економічного розвитку держави значною мірою визначає напрям і характер бюджетної політики. Високі темпи економічного зростання є ресурсною основою ефективної бюджетної політики у сфері видатків, погіршення економічної ситуації актуалізує питання подолання наслідків рецесії, посилення заходів підтримки, створення передумов для подальшого стійкого розвитку суспільства. Провідна роль у фінансуванні розвитку людського капіталу залишається за державою та реалізується за рахунок коштів бюджетів і позабюджетних цільових фондів. Видатки зведеного бюджету на розвиток людського капіталу – це кошти, спрямовані на здійснення програм та заходів, що сприяють розвитку людських здібностей й будуть компенсовані в майбутньому зростанням доходів держави. Це видатки на охорону здоров'я, на духовний та фізичний розвиток, на освіту і видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення.

Офіційні дані свідчать, що у структурі видатків зведеного бюджету найбільшу частку становлять видатки на фінансування розвитку людського капіталу (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

Питома вага видатків на розвиток людського капіталу у зведеному бюджеті України, %

Роки	Усього видатків на розвиток людського капіталу	У тому числі			
		Охорона здоров'я	Духовний та фізичний розвиток	Освіта	Соціальний захист та соціальне забезпечення
2004	56,2	12,5	2,4	20,3	21,0
2005	52,4	12,8	2,7	19,8	17,1
2008	51,4	11,9	2,6	17,9	19,0
2016	60,4	10,9	2,4	18,9	28,2
2017	56,8	11,3	2,5	19,3	23,7
2018	55,4	11,8	2,5	19,6	21,5
2019	57,2	10,9	2,6	19,7	24,0
2020	61,4	11,8	2,7	21,5	25,4
2021	63,5	11,8	3,0	21,1	27,6
2022	59,7	11,6	2,6	20,5	25,0
2023	60,7	11,9	2,8	20,6	25,4

Джерело* Складено автором за даними [53]

Бюджетна політика України в 2023 р. проводилась на тлі війни, нестійкого розвитку світової економіки та нестабільності на міжнародних фінансових ринках, проте частка видатків зведеного бюджету на розвиток людського капіталу у ВВП у 2023 р., порівняно з 2022 р., збільшилася на 2,2 %. Частка видатків на розвиток людського капіталу у зведеному бюджеті України у 2023 рр. порівняно з 2004 р. зросла на 4,5 % (рис. 2.1).

Якщо ж розглядати видатки в розрізі функціонального призначення, то за 2004 - 2021 рр. знизилися видатки на охорону здоров'я – на 0,7% і зросли видатки на духовний та фізичний розвиток – на 0,6%, на освіту – 0,8%, на соціальний захист та соціальне забезпечення – 6,6%.

В 2022 р. частка видатків на розвиток людського капіталу, у порівнянні з 2021 р. знизилася в цілому на 3,8%, в тому числі на охорону здоров'я – на 0,2%,

на духовний та фізичний розвиток – на 0,4%, на освіту – 0,6%, на соціальний захист та соціальне забезпечення – 2,6%.

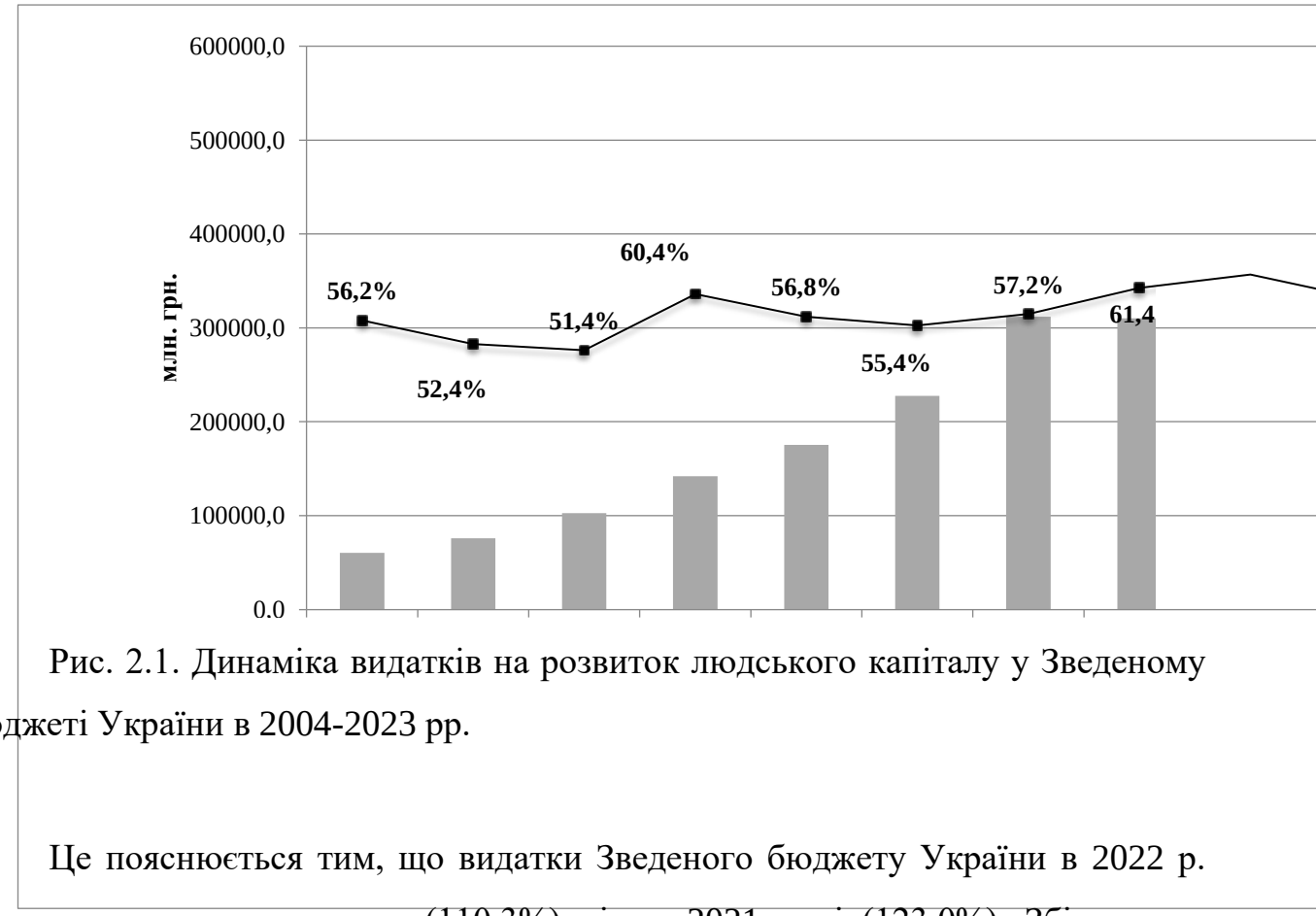

Рис. 2.1. Динаміка видатків на розвиток людського капіталу у Зведеному бюджеті України в 2004-2023 рр.

Це пояснюється тим, що видатки Зведеного бюджету України в 2022 р. зростали нижчими темпами (110,3%) ніж в 2021 році (123,0%). Збільшення частки видатків в 2022 р. на обслуговування державного боргу (у 3,2 рази) суттєво вплинуло на зменшення фінансування соціальних стандартів, тобто видатків на розвиток людського капіталу.

В 2023 р. частка видатків на розвиток людського капіталу, у порівнянні з 2022 р. збільшилася в цілому на 1%, в тому числі на охорону здоров'я – на 0,3%, на духовний та фізичний розвиток – на 0,2%, на освіту – 0,1%, на соціальний захист та соціальне забезпечення – 0,4%.

Фінансування видатків соціального спрямування в 2017 - 2023 рр. в цілому скоротилося. Найбільше це відобразилося на видатках на соціальний захист та соціальне забезпечення (скорочення темпів зростання майже у 2 рази) та на освіту (скорочення темпів зростання майже у 1,4 рази).

За останні десять років частка видатків зведеного бюджету України на розвиток людського капіталу у ВВП збільшилася у цілому на 7,3%.

Незважаючи на те, що основна частина видатків на розвиток людського капіталу здійснюється за рахунок коштів державного бюджету, місцеві бюджети відіграють значну роль у реалізації соціальних програм. Із них на соціальний захист та соціальне забезпечення – на 3,3%, освіту – на 1,8%, охорону здоров'я – на 0,8 %, духовний та фізичний розвиток – на 0,4%.З місцевих бюджетів згідно із принципом субсидіарності здійснюється фінансування державних програм соціального забезпечення, які наближені до споживачів на місцях, та соціальний захист окремих категорій населення, що фінансується за рахунок субвенцій державного бюджету.

Фінансування соціальних послуг, які безпосередньо надаються населенню та п підтримують розвиток людського капіталу, здебільшого здійснюється за рахунок коштів державного бюджету. Але у зв'язку з передачею цієї функції місцевим бюджетам разом з відповідними коштами, фактично фінансування здійснюється місцевими бюджетами. Так, у місцевих бюджетах зосереджено понад 60% видатків на освіту та до 80% видатків на охорону здоров'я. За даними Міністерства фінансів України, у структурі загальної суми видатків місцевих бюджетів у 2023 р. спрямовувалося на охорону здоров'я 21,2 %, на духовний та фізичний розвиток 3,7 %, на освіту 32,0 %, на соціальний захист та соціальне забезпечення 22,5 % [53].

У 2023 р., порівняно з 2022 р., видатки за функціональною класифікацією видатків місцевих бюджетів збільшилися, зокрема на охорону здоров'я – на 9492,3 млн. грн., духовний та фізичний розвиток – 2884,7 млн. грн., на освіту – на 15305,6 млн. грн., соціальний захист та соціальне забезпечення – на 19751,2 млн. грн. Хоча податково-бюджетна політика України в 2023 р. проводилась Урядом на тлі війни, нестійкого розвитку світової економіки та нестабільності на міжнародних фінансових ринках, частка окремих видатків зведеного бюджету України на розвиток людського капіталу у ВВП у 2023 р., порівняно з 2022 р., збільшилися на 2,2%.

У середньому по Україні на 1 січня 2023 р. видатки місцевих бюджетів у розрахунку на одну особу склали 3960,76 грн., при цьому в регіональному аспекті спостерігалася значна варіація даного показника (рис. 2.3).

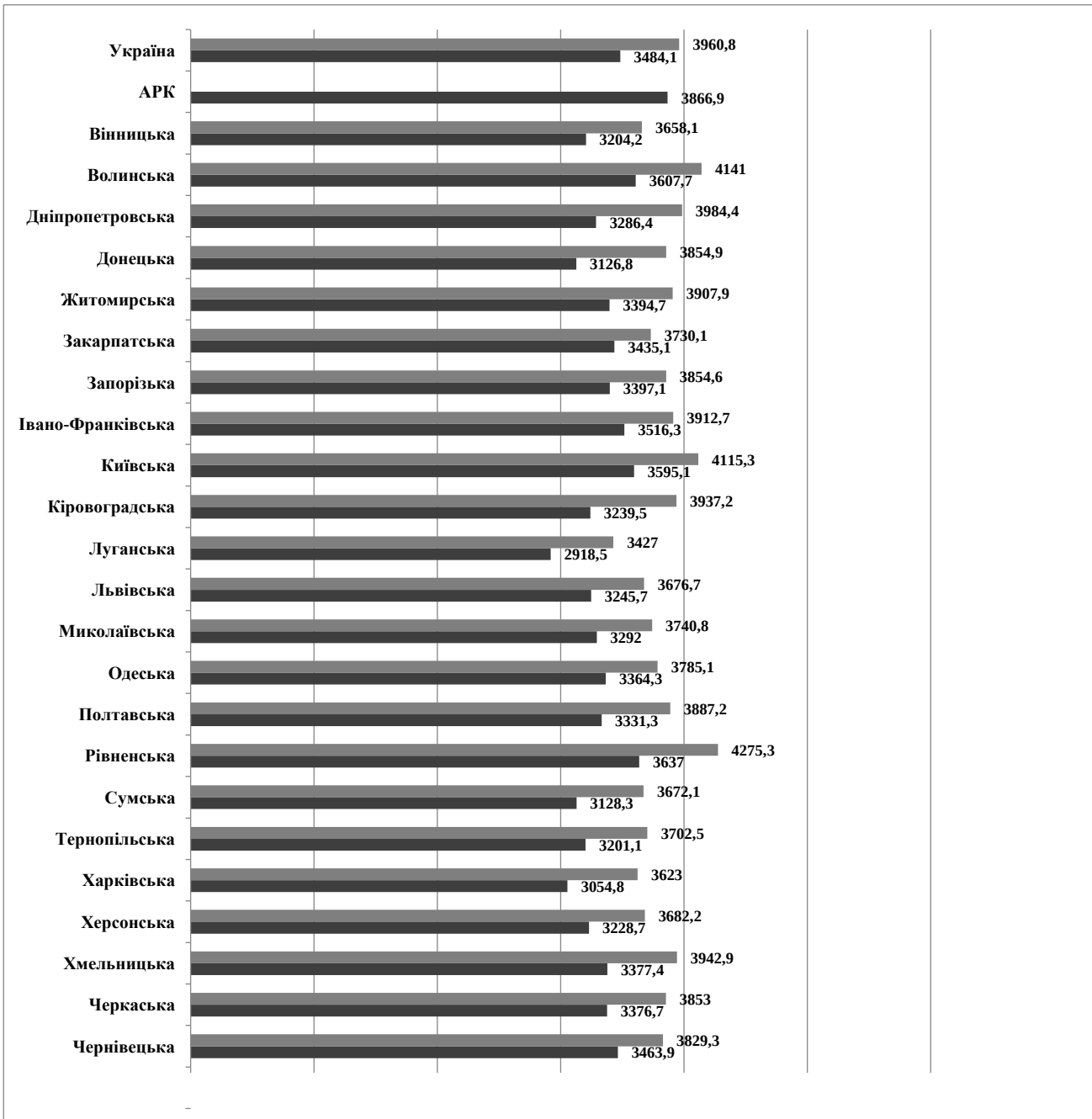

Рис. 2.3. Середній рівень видатків місцевих бюджетів України у розрахунку на одну особу наявного населення в 2020, 2023 рр.

Як видно із рис. 2.3, найбільші обсяги видатків в розрахунку на одну особу у 2023 р. характерні для міста Києва (5735,1 грн.), Автономної Республіки Крим (4401,2 грн.), Рівненської області (4275,3 грн.), Волинської області (4140,9 грн.), Київської області (4115,3 грн.), найменші – для

Львівської, Сумської, Вінницької, Харківської та Луганської областей (відповідно 3676,7; 3672,3; 3658,1; 3623,1; 3426,9 грн.).

Для Дніпропетровської області цей показник становить 3984,4 грн., тобто дещо більший ніж в середньому по Україні [31].

Освіта, охорона здоров'я, духовний та фізичний розвиток тощо є основою зміцнення і розвитку людського капіталу, а тому їх фінансування є пріоритетними напрямами бюджетних видатків у розвинених країнах світу. Зокрема в них на освіту і охорону здоров'я витрачається до 10% бюджетних коштів на кожний напрям. Бюджетна політика європейських країн орієнтує бюджетні потоки на фінансування університетів як осередків не лише освіти, а й наукових розробок.

Так, Австрія витрачає на ці цілі 64,2 % від загальних витрат бюджету, Швейцарія – 50,9 %, Греція – 44,7 %, Нідерланди – 44,2 %, Італія – 42,6 %. Державні витрати на освіту в Україні номінально перевищують рівні витрат в багатьох країнах з середнім і навіть з високим рівнем розвитку людського капіталу. Водночас, якщо врахувати розмір ВВП, величину його падіння за роки незалежності України, то відносні видатки на освіту були нижчими та використовувалися недостатньо ефективно [20].

Посилення соціальної спрямованості місцевих бюджетів створює протиріччя між необхідністю пошуку раціональної структури бюджетних видатків. Незважаючи на різні позиції, зрозуміло, що високий рівень соціального забезпечення населення неможливий у бідній країні, тому єдиною передумовою його підвищення є реалізація стратегії прискореного економічного зростання. Спрямованість державної політики на реалізацію стратегії прискореного економічного зростання не виключає збереження наявного рівня соціальної підтримки та навіть її збільшення за умов оптимізації структури соціальних видатків щодо забезпечення їх пріоритетного спрямування на розвиток людини.

Статистичні дані свідчать, що склад і структура видатків місцевих бюджетів Дніпропетровської області, що спрямовуються на розвиток людського капіталу, характеризується нестабільністю (табл. 2.4, рис. 2.6).

Як видно із табл. 2.4, у структурі сукупних видатків зведеного бюджету Дніпропетровської області в 2016-2023 рр. видатки на збереження і розвиток людського капіталу в 2023 р. складають понад 70%.

Спостерігається тенденція зростання цих видатків у 2023 р. порівняно з 2016 р.: на освіту – в 4,0 рази, в тому числі на вищу освіту – в 4,2 рази, соціальний захист та соціальне забезпечення – в 6,5 разів. Але хоча і спостерігається зростання видатків на збереження та розвиток людського капіталу за останні десять років, та їхня частка в загальних витратах зведених місцевих бюджетів майже не змінилася (рис.2.4).

Таблиця 2.4.

Видатки місцевих бюджетів Дніпропетровської області на збереження і розвиток людського капіталу в 2016-2023 рр.

Показник	2016		2017		2018		2019	
	млн. грн.	%	млн. грн.	%	млн. грн.	%	млн. грн.	%
Всього видатки, у т.ч.:	3871,9	100	5501,5	100	6856,5	100	9516,3	100
охорона здоров'я	890,9	23,0	1135,3	20,6	1472,2	21,5	2024,0	21,3
фізична культура і спорт	38,2	1,0	50,6	0,9	67,7	1,0	87,0	0,9
культура і мистецтво	108,0	2,8	144,6	2,6	186,3	2,7	289,6	3,0
засоби масової інформації	6,1	0,2	7,7	0,1	8,7	0,1	11,1	0,1
Освіта, в т. ч.	1136,5	29,4	1438,5	26,1	1929,6	28,1	2641,2	27,8
вища освіта	40,2	1,0	51,2	0,9	74,8	1,1	111,3	1,2
соц. захист та соціальне забезпечення	487,8	12,6	658,7	12,0	1261,5	18,4	1508,0	15,8
Разом видатки на збереження і розвиток людського капіталу	2667,5	68,9	3435,4	62,4	4926,0	71,8	6560,9	68,9
Показник	**2020**		**2021**		**2022**		**2023**	
	млн. грн.	%	млн. грн.	%	млн. грн.	%	млн. грн.	%
Всього видатки, у т.ч.:	9269,9	100	10996	100	13262	100	16326,9	100
охорона здоров'я	2174,8	23,5	2711,7	24,7	2972,3	22,4	3302,6	20,2
фізична культура і спорт	90,2	1,0	110,0	1,0	120,0	0,9	124,4	0,8
культура і мистецтво	313,0	3,4	383,6	3,5	415,6	3,1	461,4	2,8
засоби масової інформації	13,2	0,1	15,8	0,1	17,6	0,1	17,0	0,1
Освіта, в т. ч.	2878,5	31,0	3428,0	31,2	4141,0	31,2	4576,2	28,0
вища освіта	132,9	1,4	158,8	1,4	169,8	1,3	170,2	1,0
соц. захист та соціальне забезпечення	1846,8	19,9	2353,4	20,4	2767,2	20,9	3156,9	19,3
Разом видатки на збереження і розвиток людського капіталу	7316,5	78,9	9002,5	80,9	10433,7	78,6	11638,5	71,3

Джерело* Складено автором

Так, видатки на охорону здоров’я за досліджуваний період хоча і збільшилися в 3,7 рази, та їх частка в загальних видатках зменшилася на 2,8%, частка видатків на освіту зменшилися на 1,4% і лише частка видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення в загальних видатках збільшилася на 6,7%. В цілому на соціальні цілі направляється значна частка коштів місцевих бюджетів, але, оскільки загальна сума бюджетних витрат обмежена, галузі освіти, охорони здоров’я та інші не забезпечені коштами в повній мірі.

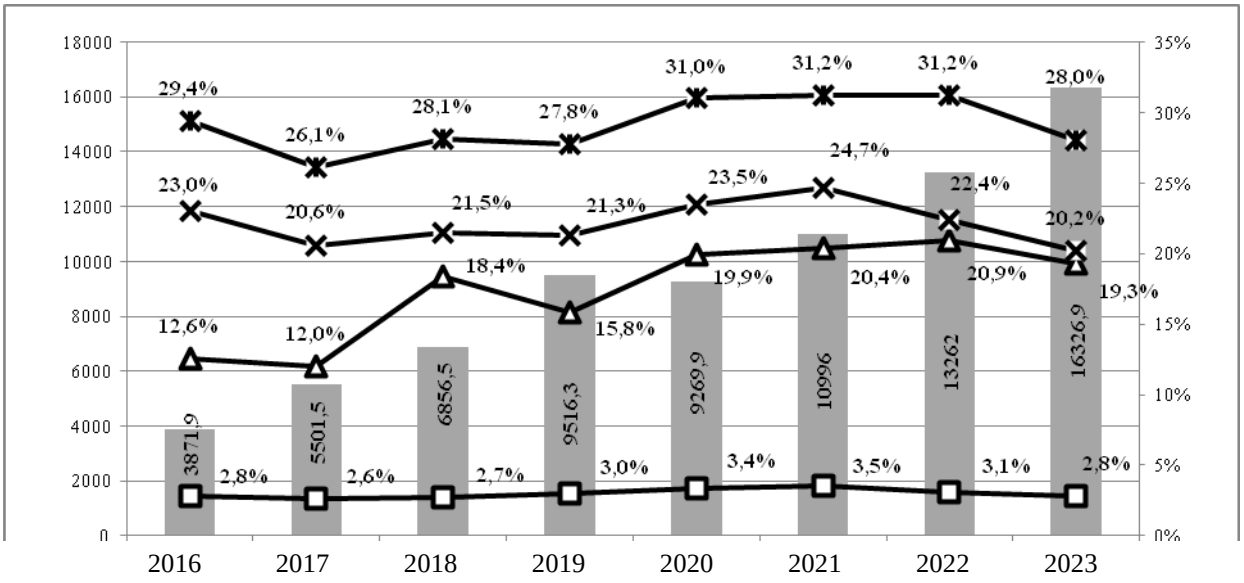

Рис. 2.4. Видатки місцевих бюджетів Дніпропетровської області на збереження і розвиток людського капіталу у структурі сукупних видатків зведеного бюджету Дніпропетровської області в 2016-2023 рр.

Разом видатки місцевих бюджетів Дніпропетровської області на збереження і розвиток людського капіталу в 2023 р. у загальній структурі видатків склали 71,3%, що на 7,3% менше ніж в 2022 р. та на 9,6% менше ніж у 2021 р. Тобто спостерігається зменшення фінансування на збереження та розвиток людського капіталу.

Серед існуючих проблем фінансування системи охорони здоров'я слід виокремити такі: недостатність обсягів фінансування з державних джерел; надмірність витрат власних коштів населення на потреби охорони здоров’я на платній основі; нерівність у доступі до медичної допомоги; надмірна

децентралізація та фрагментація фінансових потоків; неадекватні методи фінансування медичних установ та система оплати праці медичного персоналу.

Аналіз свідчить, що частка соціально захищених видатків у видатках зведеного бюджету Дніпропетровської області упродовж 2018-2023 рр. (до яких відносяться видатки на заробітну плату, харчування, медикаменти, енергоносії, допомогу сім'ям з дітьми, адресну допомогу, пільги, субсидії, пільговий проїзд) складає вагому частку у власних видатках установ соціальної сфери. Поряд з цим частка видатків після відносно стабільного розміру протягом 2005-2005 рр. значно знизилася у 2008 р. і різко підвищилася у 2016 р., потім уповільнилася у 2017 р. та знову почала зростати у 2018-2021 рр., а з 2022-2023 рр. ми спостерігаємо зменшення цієї частки. Такі коливання негативно позначаються на реалізації соціальних пріоритетів бюджетної політики, враховуючи, що місцеві бюджети на сьогодні залишаються, перш за все, соціальними бюджетами, видатки яких на соціальні програми становлять близько 80% їх обсягу.

В цілому по Україні найбільшу частку у видатках місцевих бюджетів України займають видатки на освіту. Як свідчить аналіз, їх частка в загальній структурі видатків протягом 2004 – 2023 рр. зросла з 28,6% до 31,5%, а у ВВП за відповідні роки зросла з 3,2% до 5,1% (рис. 2.5).

В останні роки збільшуються суми фінансування з місцевих бюджетів на соціальний захист та соціальне забезпечення. Протягом 2004 – 2017 рр. їх частка мала тенденцію до зменшення: з 19,3% у 2004 р. до 14,7% у 2017 р.. У 2018 р. цей показник зріс до 18,5%, в 2019 – знизився до 16,8% але знову почав зростати, і в 2023 р. вже становив 22,5% загальних видатків місцевих бюджетів України.

В умовах домінування соціальних цілей розвитку, підпорядкування економічної функції держави соціальній, в Україні відбуваються процеси забезпечення відтворення та зміцнення людського капіталу у руслі загальноцивілізаційного поступу. Можливості держави в аспекті розвитку людського капіталу в умовах ринкового господарювання (витрати на медицину,

освіту, соціальний захист та інші) залежать виключно від обсягів концентрації фінансових ресурсів в бюджеті і позабюджетних фондах і ефективності їх використання.

Важлива роль у зв'язку з цим належить податковому механізму мобілізації коштів до бюджетів.

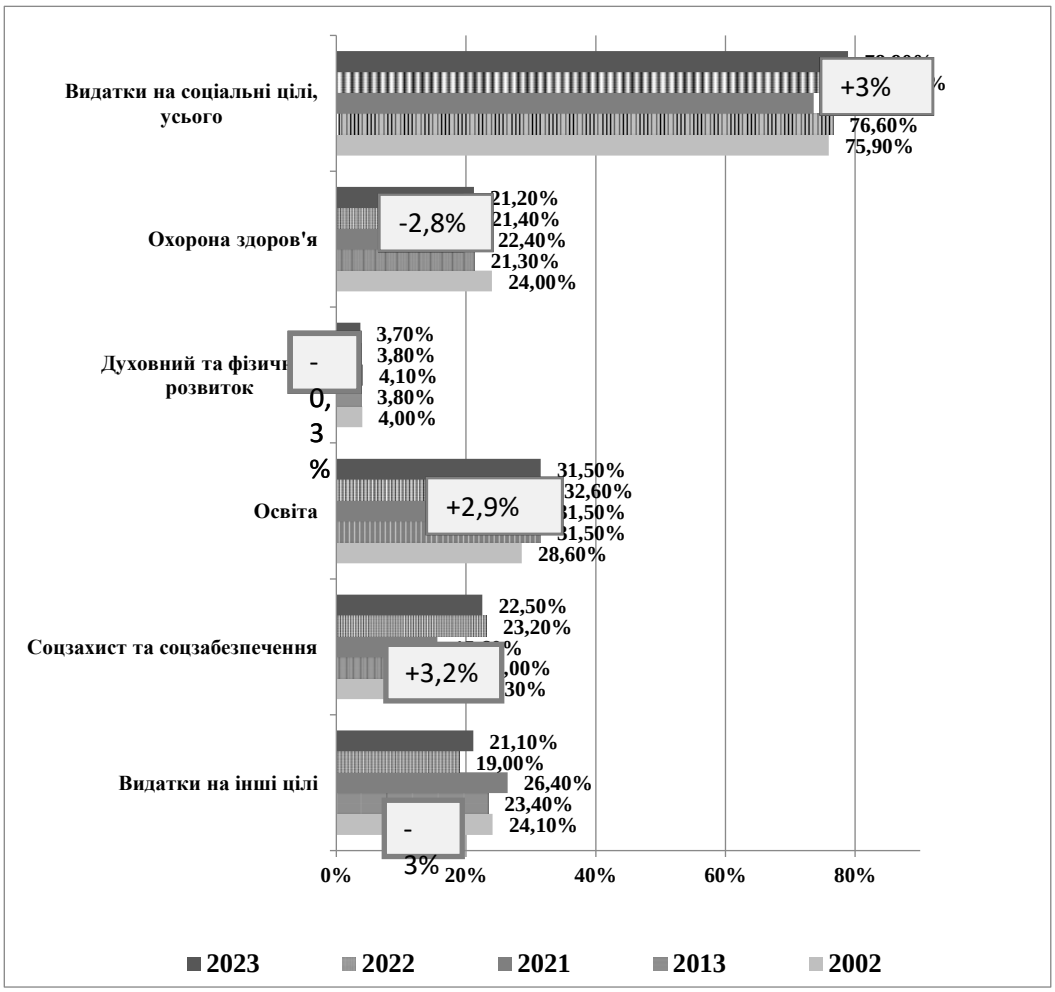

Рис. 2.5. Частка видатків на розвиток людського капіталу у загальній сумі видатків місцевих бюджетів України в 2002, 2020 – 2023 рр.

Податковий механізм повинен таким чином впливати на економічну поведінку суб'єктів ринкових відносин, щоб сприяти зростанню соціальної відповідальності і одночасно забезпечувати потреби суспільства в суспільно-необхідних благах, що не пригнічуючи економічну активність. Податки активно використовуються державою як ефективний інструмент соціальної політики. Через платежі до бюджету, що надалі виступають у вигляді

бюджетних видатків на соціальну сферу, здійснюється вплив на рівень і динаміку заробітної плати працівників бюджетних установ і грошове забезпечення різних категорій населення. Податки, як фіскальні інструменти, значною мірою впливають на рівень розвитку людського капіталу, адже сприяють виробленню достатньої кількості суспільних благ і забезпеченню засад життєдіяльності суспільства, впливають на явища і процеси, що значною мірою визначають умови та рівень людського розвитку.

Використання бюджетного та податкового механізму у системі державного регулювання економікою призвело до посилення ролі прямих податків у системі суспільних фінансів. В Україні у різні періоди співвідношення між прямим і непрямими податками коливалося на користь тих чи інших. Впродовж 1991-2016 рр. переважали прямі податки у надходженнях до зведеного бюджету та становили у середньому за період 47,2%, непрямі – 39,9 %. У 2016-2023 рр. вже переважали непрямі податки. Тільки надходження з ПДВ у 2023р. складали близько 38,5 % суми загальних податкових надходжень до бюджету. Водночас, відмічається тенденція до збільшення з 2021 р. частки прямих податків, що пов’язано з процесами реформування податкової системи та прийняттям Податкового кодексу України.

Одним із основних податкових інструментів (методів) формування доходів бюджету України є податок на доходи фізичних осіб (далі - ПДФО) (його частка у структурі податкових надходжень за бюджетною класифікацією зросла в 2023 р. порівняно з 2016 р. із 17,7 до 18,9 %). Цей податок є основним у системі прямого оподаткування (для порівняння: надходження податку на прибуток підприємств у 2023 р. становили 15,5 % всіх податкових надходжень до бюджету). Про це свідчать і результати аналізу динаміки коефіцієнта еластичності податку, який із 2000 р. був меншим за одиницю лише в 2008 р. і в 2020–2021 рр. [53]. Динаміка надходжень податку на доходи фізичних осіб відображена на рис. 2.6.

Основним джерелом ПДФО в Україні є заробітна плата. В Україні існує досить високий рівень стратифікації населення України за доходами і зумовлює

незначну фіскальну ефективність податку на доходи фізичних осіб. Дані щодо обсягів сплаченого податку й податкового навантаження найбагатших платників - фізичних осіб в Україні, річний дохід яких перевищує 1 млн. грн., демонструють, що чисельність таких осіб є невеликою, а частка доходу - вельми значною.

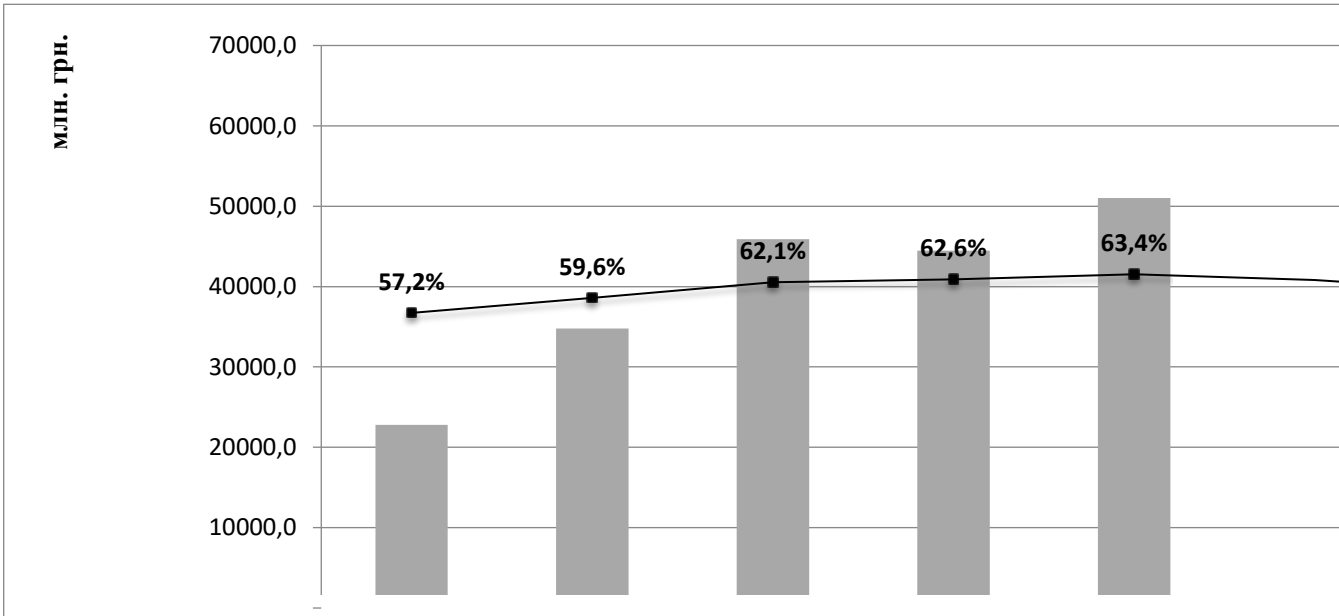

Рис. 2.6. Динаміка надходжень податку на доходи фізичних осіб за 2010 – 2023 рр.

При цьому істотним є податковий розрив між реальними та потенційними надходженнями, що зумовлено взаємозалежними факторами, які характеризують нерівномірність розподілу податкового навантаження. Зокрема, це нерівномірний розподіл податкового навантаження за шкалою доходів, та нерівномірний розподіл податкового навантаження між різними джерелами доходу. Існуючий рівень податкових надходжень податку на доходи фізичних осіб забезпечується насамперед за рахунок сплати податку із заробітної плати, який справляється податковим агентом з джерела доходу. Така ситуація, коли понад 90 % усіх надходжень забезпечує податок із заробітної плати, спостерігається вже протягом тривалого періоду.

Таким чином, визначення ефективності фіскальної системи на регіональному рівні повинно включати також вивчення впливу податкового механізму на соціально-економічну ситуацію і розвиток людського капіталу.

Важливим є визначення, яким чином надання державної підтримки сприяє розвитку соціальних галузей та розвитку людського капіталу галузі, підприємства, чи раціонально використовуються надані кошти, чи сприяє державна допомога зміцненню та підвищенню якості людського капіталу.

2.2. Оцінка використання фінансово-кредитного механізму розвитку людського капіталу

Ефективність економічних перетворень в Україні, її конкурентоспроможність на світовому ринку значною мірою визначається рівнем розвитку людського капіталу, підвищенням ролі та значення людського фактору у суспільному відтворенні. Прискорення тенденції до таких глибоких соціальних змін у світі, як старіння населення, поява нових хвороб та збільшення їх загальної кількості, зростання безробіття та інших потребує позитивних зрушень у розвитку людського капіталу. Демографічна криза в Україні та недостатній рівень платоспроможного попиту населення, обмеженість коштів державного та місцевих бюджетів актуалізує пошук альтернативних джерел фінансування розвитку людського капіталу та актуалізує потребу задіяння ефективних фінансових механізмів.

Досвід зарубіжних країн свідчить, що в умовах поглиблення ринкових умов господарювання широкого впровадження набувають механізми страхування, пільгового оподаткування, кредитування. Найбільш розвиненим та розповсюдженим на сьогодні в світі є застосування ефективних механізмів кредитування розвитку людського капіталу на отримання освіти, насамперед вищої. Хоча сама по собі ідея активізації освітнього кредитування в Україні не викликає заперечень, але потребує ґрунтовного дослідження, виявлення переваг і недоліків її використання. Враховуючи світовий досвід, слід зазначити, що у розвитку вищої освіти, необхідно переглянути роль державних та місцевих органів влади в розвитку вищої освіти та диверсифікувати джерела її

фінансування, враховуючи обмеженість бюджетних коштів. Державна політика має включати розробку стратегічних напрямів розвитку вищої освіти у територіальному розрізі, за напрямами і спеціальностями, встановлення довготривалих норм і нормативів, здійснювати ефективне регулювання діяльності вищих закладів освіти , надавати автономію університетам.

Рівень показника оцінки розвитку людського капіталу в Україні підтверджує, що держава не в змозі фінансово забезпечити в належних обсягах виробництво суспільних благ. Значна частина бюджетних установ з метою поліпшення фінансового забезпечення життєдіяльності надає платні послуги населенню, підприємствам (установам) та іншим категоріям споживачів або отримує доходи від господарських операцій (табл. 2.5).

Таблиця 2.5

Обсяг платних послуг, що реалізували різним споживачам суб'єкти сфери освіти, охорони здоров'я та соціальної допомоги у 2016, 2019 - 2023рр. (тис. грн.)

Сфера діяльності	Обсяг реалізованих послуг, тис. грн.					
	2016	2019	2020	2021	2022	2023
Освіта, з неї:	1802913	2811118,4	3028371,6	3373107,5	3476136	3342134,8
Початкова загальна освіта	17440,8	39460,7	44257,3	56635,4	76120,4	65655,6
Середня освіта	180314,9	389798,7	424052,3	427219,9	572283,2	600580,8
Вища освіта	1301664,4	1714731,1	1874438,1	2035675,1	1994269,8	1822494,7
інші види діяльності в сфері освіти	303492,9	667127,9	685623,9	853577,1	848147,2	853403,7
Охорона здоров'я та соціальна допомога, з неї:	2510946,3	5259464,1	5988855,6	6773852,6	8087751,7	8511209,8
Діяльність в сфері охорони здоров'я людини	2485709,1	5246272,3	5967323	6749939,5	8057447,9	8482565,9
Надання соціальної допомоги	786,2	662,4	2036,7	2924,9	3171,7	1931,9

Джерело* Складено автором за даними [53]

Як видно з таблиці 2.5, найбільшу частку платних послуг за аналізований період надали організації сфери охорони здоров'я людини – 8482565,9 тис. грн. У сфері освіти найбільший обсяг платних послуг надали вищі навчальні заклади. Їхня частка у загальному обсязі платних послуг у сфері освіти в 2023 р. становила 54,5%. Водночас обсяг платних послуг у сфері освіти в 2023 р. порівняно з 2022 р. знизився на 134001,2 тис. грн. Сталося це за рахунок

зменшення обсягу платних послуг у сфері вищої освіти (зменшення на 8,6%) та у сфері початкової загальної освіти (на 13,7%).

Враховуючи, що освіта є одним із вагомих стимуляторів розвитку людського капіталу та чинником його кількісної та якісної характеристики, зосередимо увагу на проблемах та перспективах розвитку механізмів кредитування вищої освіти в світі та в Україні. Слід зауважити, що загальний показник освітнього капіталу населення України становить для всього населення 13 691 млн. людино-років, зокрема для жінок 7973 млн., чоловіків – 5718 млн. і свідчить про його скорочення [53].

Фінансове забезпечення розвитку людського капіталу здійснюється переважно за рахунок держави та самофінансування населення. Наслідки світової фінансово-економічної кризи відобразилися на фінансуванні державою соціальних видатків. Фактичне недофінансування вищої освіти з державного та місцевих бюджетів та зниження доходів населення залишають актуальним питання пошуку альтернативних джерел фінансування.

Низький рівень регулюючої функції податкової системи України, незважаючи на прийняття Податкового кодексу, нестабільність та суперечливість податкових норм перешкоджають розширенню джерел фінансування вищої школи. Тому кардинальних змін потребує механізм фінансового забезпечення вищої освіти з використанням напрацьованого досвіду зарубіжних країн.

Світова практика фінансування розвитку вищої освіти виробила новий для України механізм фінансування – ендаумент (цільовий фонд). Фактично він виступає інструментом недержавного фінансування діяльності некомерційних структур (університетів, медичних та інших установ). Це різновид майнових активів, що вкладаються в цінні папери, інвестиційні проекти або інше нерухоме майно, користуються лише часткою прибутку з його інвестування, і виключно задля цільових потреб організації, якій він наданий, наприклад, університету. Інша частка реінвестується. З урахуванням інфляції реальний річний приріст активів складає 1-2%.

Джерелами формування ендаументу можуть бути пожертвування, добровільні внески бажаючих тощо. Наприклад, гарвардський ендаумент щорічно поповнюється в основному за рахунок пожертвувань студентів університету, які при випуску відраховують невеликі суми.

Вперше ендаументи виникли в США як засіб недержавної підтримки освітніх установ, тобто університетів. Це один з найбільших фондів, активи якого перевищують 25 млрд. дол., який був заснований випускниками при Гарвардському університеті ще в 1649 р. Сьогодні в США – лише за рахунок ендаументу (як інструменту недержавної підтримки й фінансування вищої освіти) – Гарвардський університет отримує близько 2 млрд. дол., Прінстонський – 600 млн. дол., а Єльський – близько 340 млн. дол.

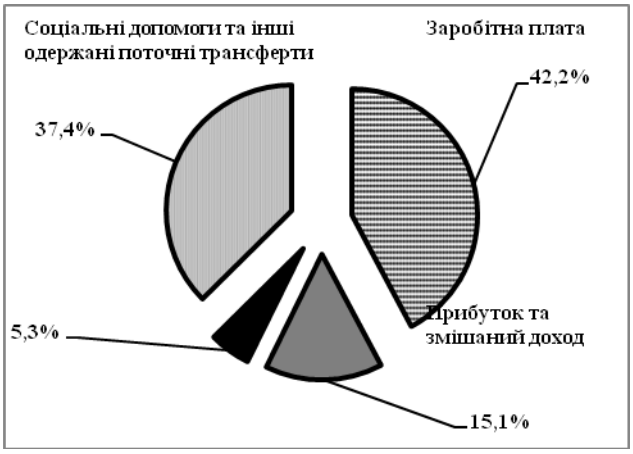
Звичайно, застосування ендаументу в Україні не може стати єдиним механізмом, що допоможе налагодити стале фінансове забезпечення розвитку вищої освіти і раціонального розподілу як державних, так і приватних коштів. Водночас, у загальній структурі джерел фінансового забезпечення розвитку людського капіталу України він може посісти своє місце.

Джерелом фінансування для одержання освіти індивідом, крім власних доходів і заощаджень і зовнішніх джерел, може виступати кредит на навчання. Держава повинна сприяти процесу залучення кредитних ресурсів, забезпечуючи зацікавленості кредитних установ у здійснені витрат на освіту, вигоди від яких отримує не тільки певна людина, але й усе суспільство.

Формування системи державного освітнього кредитування в Україні передбачено законодавством та потребує подальшого відпрацювання з урахуванням перебігу соціально-економічних процесів в державі. Аналіз розвитку освітнього кредитування в Україні свідчить, що така форма оплати навчання не набула широкого використання внаслідок низької поінформованості потенційних споживачів, обмеженості коштів бюджету, незацікавленості вищих навчальних закладів. Серед них: підвищення платоспроможного попиту домашніх господарств на освітні кредити; розширення пропозицій кредитних установ щодо довгострокових кредитних

ресурсів; розвиток організаційної, інституційної та інформаційної інфраструктури освітнього кредитування. Вагомим чинником є рівень платоспроможного попиту домашніх господарств на освітні кредити. В абсолютному значенні доходи населення України із року в рік зростають (рис. 2.7).

Найбільшу частку в структурі доходів населення в 2023 р. займає заробітна плата – 42,2%, найменшу – доходи від власності (одержані) – 5,3%. У відсотках до 2022 року, доходи від заробітної плати в 2023 р. збільшилися на 12,1%, соціальні допомоги та інші одержані поточні трансферти – на 12,3%, а от прибуток та змішаний доход та доходи від власності (одержані) збільшилися лише на 6,1% та 9,7% відповідно.

а) Структура доходів населення

б) Структура витрат і заощаджень населення

Рис. 2.7. Структура доходів, витрат і заощаджень населення у 2023 р.

У структурі витрат і заощаджень населення в 2023 р. найбільшу частку займає придбання товарів та послуг – 83,8%, а найменшу нагромадження нефінансових активів – 1,3%. За період 2019-2023 рр. приріст фінансових активів населення збільшився майже у 3,8 рази

Структура витрат домогосподарств в Україні на розвиток людського капіталу є незначною (табл.2.8).

З табл. 2.6 бачимо, що витрати домогосподарств на розвиток людського капіталу займають незначну часту в структурі сукупних витрат. При цьому основну частку доходу домогосподарства України витрачають на споживчі сукупні витрати. За період економічного зростання в Україні (2000–2019 рр.)

кінцеві споживчі витрати домогосподарств зросли майже у 6 разів. Із зростанням ВВП у структурі сукупних витрат збільшується вага неспоживчих витрат, причому значну частину їх становлять заощадження, які останніми роками коливаються в межах 8-9,5 % загальної величини витрат і заощаджень.

Таблиця 2.7

Витрати на розвиток людського капіталу у структурі сукупних витрат домогосподарств України, %

Показник	2004	2005	2008	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Споживчі сукупні витрати	92,8	93,3	92,6	91,1	90,5	90,0	86,2	87,8	90,0	90,2	90,9
у тому числі:											
освіта	1,2	1,1	1,3	1,1	1,4	1,3	1,3	1,3	1,3	1,3	1,3
охорона здоров'я	3,0	2,8	2,8	2,5	2,5	2,5	2,7	3,1	3,1	3,1	3,4
відпочинок і культура	1,9	2,3	2,4	2,6	2,4	2,4	2,5	1,8	1,8	2,0	2,0

Джерело* Складено автором за даними [53]

Підтвердженням останнього є зростання депозитів сектору домогосподарств станом, які залишаються найбільшою складовою у структурі депозитних резервів банків в Україні (64,5%) [53]. Водночас, ця тенденція не свідчить про суттєве підвищення рівня життя домогосподарств України. Зниження частки населення з середньодушовими доходами у місяць нижче прожиткового мінімуму у 7,3 рази в 2023 р. порівняно з 2005 р. супроводжувалося неадекватним підвищенням за цей період прожиткового мінімуму (загального - в 3,3 рази, для працездатних осіб – в 3,4 рази. У структурі сукупних витрат частка витрат на непродовольчі товари та послуги в середньому за місяць у розрахунку на одне домогосподарство не перевищувала за 2005 – 2023 рр. 35 %, а у їх числі на освіту витрачалося у 2004 р. 1,2 %, у 2005 р. і 2016 р. – 1,1 %, у 2008 р. та впродовж 2018-2022 рр. – 1,3 % щорічно, у 2017 та 2023 рр. – 1,4 %.

З трьох показників найбільшу частку займають витрати на охорону здоров'я, найменшу – витрати на освіту. Це пояснюється відносно низькими доходами домашніх господарств, які накладають обмеження на отримання вищої освіти. Його вартість (залежно від престижності вузу і спеціальності)

коливалася в Україні в межах 5500 - 30000 гривень за навчальний рік. Середньомісячна зарплата в Україні в цьому ж році становила 3025 гривні, або 174 дол. США.

Аналіз середньомісячної заробітної плати за видами економічної діяльності в 2016 - 2023 рр. показав, що найвища заробітна плата спостерігається в фінансовій діяльності, а найнижча – в сільському господарстві. В освіті, охороні здоров‘я та соціальній допомозі середньомісячна заробітна плата нижча за середню по Україні.

Середня номінальна заробітна плата в 2023 р., в порівнянні з 2016 р., суттєво збільшилася в гривневому еквіваленті, що позитивно впливає на розвиток людського капіталу. Але для більш достовірних висновків, необхідно аналізувати не лише збільшення розміру середньої номінальної заробітної плати, а й таких показників, як доходи та витрати домогосподарств, рівень безробіття в регіонах та по Україні в цілому, враховувати міграцію населення.

Фактично в Україні існує проблема бідності. У 2023 р. до категорії бідних відносилось 53,9% населення. Тобто бідним можна вважати майже кожного другого жителя країни. Динаміка витрат домашніх господарств на продукти харчування (один з показників бідності ООН) показує: в 2019 р. їх частка становила 48,9% в сукупних витратах, у 2020 р. - 50,0%, в 2021 р. - 51,6%, в 2022 р. - 51,3%, в 2023 – 58,2%. Це свідчить про здорожчання життя та прогресуюче зубожіння населення, що потребує активізації бюджетної політики.

Хронічною проблемою для України залишається глибока диференціація населення за рівнем добробуту (децильний коефіцієнт становить 5,2 рази). Найбільш забезпечені 20% населення отримували 36% загальних доходів. Це підтверджує висновок про крайню дохідну поляризацію суспільства, про низький рівень добробуту значної частини населення України.

Ще однією гострою для України є проблема бідності працюючих громадян. З 10,7 млн. людей, що живуть нижче рівня бідності, 40% - це працюючі громадяни. У 2022 р. більше 60% отримували зарплату нижче

середньої. Найбільша частка таких працівників спостерігалась у сільському господарстві (12,7%), рибальстві та рибництві (15,8%), діяльності пошти та зв'язку (11,1%), діяльності готелів та ресторанів (8,3%).

Як свідчать офіційні статистичні дані, Україна за розміром мінімальної зарплати значно поступається державам Європи (табл. 2.9).

Таблиця 2.9

Мінімальна заробітна плата в країнах Європи, у євро*.

	2005	**2016**	**2019**	**2020**	**2021**	**2022**	**2023**	**2017**
Бельгія	1129,00	1210,00	1309,60	1387,50	1387,50	1415,24	1443,54	1501,82
Болгарія	42,00	76,69	112,49	122,71	122,71	122,71	138,05	158,50
Чехія	145,00	235,85	300,44	297,67	302,19	319,22	310,23	312,01
Естонія	102,00	171,92	278,02	278,02	278,02	278,02	290,00	320,00
Греція	548,00	667,68	794,02	817,83	862,82	862,82	876,62	683,76
Іспанія	506,00	598,50	700,00	728,00	738,85	748,30	748,30	752,85
Франція	1105,00	1286,09	1280,07	1321,02	1343,77	1365,00	1398,37	1430,22
Латвія	99,00	114,63	229,75	254,13	253,77	281,93	285,92	286,66
Литва	121,00	144,81	231,70	231,70	231,70	231,70	231,70	289,62
Люксембург	1274,00	1466,77	1570,28	1641,74	1682,76	1757,56	1801,49	1874,19
Угорщина	158,00	231,74	271,94	268,09	271,80	280,63	295,63	335,27
Нідерланди	1167,00	1264,80	1335,00	1381,20	1407,60	1424,40	1446,60	1469,40
Польща	211,00	207,86	313,34	307,21	320,87	348,68	336,47	392,73
Португалія	390,00	437,15	497,00	525,00	554,17	565,83	565,83	565,83
Румунія	49,00	78,70	138,59	149,16	141,63	157,20	161,91	157,50
Словенія	391,00	490.07	538.53	589.19	597.43	748.10	763.06	783.66
Словаччина	102,00	167,76	241,19	295,50	307,70	317,00	327,00	337,70

* на початок року

Як бачимо з табл. 2.9, величина мінімальної заробітної плати за 2005, 2016, 2019-2023 рр. дуже низька, порівняно з країнами ЄС, що не тільки не забезпечує навіть простого відтворення людського капіталу.

У Європі оплата праці сягає 30% від вартості виробленого продукту, а в Україні - біля 5,6 %.

Необхідною передумовою розвитку конкурентоспроможного людського капіталу є зростання вартості інтелектуального трудового капіталу, подолання бідності, створення працездатним верствам населення умов для самостійного розв’язання проблем підвищення власного добробуту, що можливо лише у разі забезпечення продуктивної зайнятості на основі попиту і пропозиції на ринку праці, запобігання безробіттю, а це потребує використання переважно інтенсивного типу суспільного відтворення.

РОЗДІЛ 3

ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ ВИДАТКІВ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ НА РОЗВИТОК ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ

3.1. Бюджетні видатки у забезпеченні пріоритетних напрямів розвитку людського капіталу

Незважаючи на те, що в умовах ринкової економіки можливості держави щодо фінансового забезпечення розвитку людського капіталу звужуються, водночас роль суспільних фінансів все ж залишається вагомою і домінантною. Це пояснюється тим, що загальний національний запас людського капіталу і темпи його нарощування важливі для рівня і темпів економічного зростання, як підґрунтя розвитку людського капіталу і водночас саме людський капітал генерує новації, визначає здатність економіки країни сприймати нововведення та забезпечувати поступальний соціально-економічний розвиток в інтересах людини.

Враховуючи наукові надбання вітчизняної фінансової теорії і практики з питання суспільних фінансів, слід відмітити, що поняття «суспільні (публічні) фінанси» в українській фінансовій науці тільки починає формуватися та використовуватися, отже практично відсутні комплексні напрацювання у визначенні їх ролі у реалізації пріоритетних напрямів розвитку людського капіталу в Україні. Враховуючи, що в даний час склалися тенденції комплексного вивчення розвитку людського капіталу, а також аналізу кількісних та якісних його, представляється необхідним відображення сучасного уявлення про пріоритети та можливості суспільних фінансів з метою створення умов для розвитку людського капіталу.

З цією метою уряди різних країн в умовах фінансово-економічної кризи здійснюють модернізацію публічних фінансів у залежності від національних особливостей та існуючих проблем, тому цей процес є не уніфікованим, а досить різновекторним. Слід зазначити, що в період ринкових перетворень та

інституційних змін у суспільстві найвагоміше місце у суспільних фінансах як за впливовістю на розвиток людського капіталу, так і за обсягами коштів, що спрямовуються на цю мету, по праву належить державним і місцевим бюджетам.

У розвиненій ринковій економіці, є функції, які приватний капітал не може виконувати. Загальна освіта, екологія, велика частина охорони здоров'я, тобто сфери розвитку людського капіталу, що мають тривалий термін окупності витрат - це ті сфери, функцію забезпечення яких не може повною мірою виконувати приватний сектор економіки. Тому на кожному періоді (етапі) життєвого циклу людини вагома роль у регулюванні процесу розвитку людського капіталу належить суспільним фінансам.

Порівняльний аналіз структури центральних та місцевих бюджетів провідних країн світу та України доводить, що збільшення витрат національних держав на вирішення проблем розвитку людського капіталу та економічний розвиток – імперативний виклик глобалізаційному періоду розвитку людства (табл.3.1).

Як свідчать дані табл. 3.1, у минулому постсоціалістичні країни більшою мірою витрачають кошти місцевих бюджетів на освіту. На охорону здоров‘я – відносно малу частку, навіть нижче, ніж на відпочинок, культуру та релігію. В Україні найвищою є частка витрат місцевих бюджетів на охорону здоров’я, що свідчить про необхідність подальшого реформування даної сфери.

Призначення сучасних функцій держави – розвиток інтелектуального людського капіталу (трансферти домашнім господарствам у натуральній формі, насамперед у вигляді послуг освіти і охорони здоров’я) і виробничого капіталу суспільства (трансферти в грошовій формі і субсидії підприємствам реального сектора економіки).

Такий підхід відповідає загальносвітовим тенденціям, адже у середньому в світі на реалізацію «сучасних» функцій у середньому витрачається 17,8 % ВВП, а традиційних – 5,3 % (у пропорції 3,4:1). У розвинених країнах ці показники складають 25,0 % і 3,9 % відповідно (у пропорції 6,4:1).

Таблиця 3.1

Порівняльна характеристика структури видатків місцевих бюджетів окремих унітарних європейських країн та України, %

Показник	Болгарія	Латвія	Литва	Польща	Словакія	Словенія	Чехія	Україна
Всього видатки	100	100	100	100	100	100	100	100
Основні публічні послуги	8,6	15,2	6,3	11,1	15,5	7,4	15,4	10,5
Освіта	41,6	45,4	54,5	39,2	40,8	46,3	28,2	27,6
Охорона здоров'я	4,9	1,7	1,7	2,1	7,6	12,2	3,2	21,6
Соціальне страхування та соціальне забезпечення	8,6	7,8	15,3	11,0	6,1	4,3	9,3	17,8
Відпочинок, культура та релігія	4,7	7,3	6,3	4,8	5,6	4,5	6,9	4,2
Житлово-комунальне господарство	21,4	15,2	6,7	8,9	10,8	6,0	12,1	6,3
Оборона, громадський порядок і безпека	0,6	1,3	1,0	2,0	0,9	1,3	1,7	0,4
Інші видатки	3,6	6,1	8,2	20,9	12,7	18,0	23,2	11,6

Джерело* Складено автором за даними [53]

Подібного підходу дотримується академік НАН України В. Геєць. Структуруючи загальну сукупність бюджетних видатків, В. Геєць поділив функції держави на дві категорії – сучасні (охорона здоров'я, освіта і наука) та традиційні (оборона, правопорядок, судова система тощо). Він підрахував, що якщо пріоритетність тієї чи іншої державної функції відповідає частці витрат у відповідних напрямах, то в Україні співвідношення між сучасними проблемними функціями, які виконує держава, і традиційними становить 1,3:1 [51]. Для порівняння – у розвинутих країнах відповідне співвідношення становить 6:1; в країнах, що розвиваються – 3,5:1. Тому, крім традиційного набору функцій держави, які полягають у створенні умов функціонування суб'єктів економіки та забезпечення макроекономічної стабільності, до мінімального бюджету необхідно додати соціальний захист і соціальне забезпечення, охорону здоров'я й освіту, що зумовлене підвищенням ролі держави у регулюванні соціальних процесів.

Водночас, як писав Л. Ерхард, якого відносять до засновників соціальної держави, необхідно створювати умови, за яких кожен може і зобов'язаний

подбати сам про себе, тобто виявляти ініціативу, працьовитість і винахідливість у пошуках збільшення виробництва.

Тобто держава не може і не повинна брати на себе всі витрати щодо розвитку людського капіталу, водночас вона може сприяти розширенню ресурсної бази як прямо, спрямовуючи бюджетні кошти на розвиток людського капіталу, так і непрямими методами. Останні охоплюють впровадження державою стимулів, процентних та податкових пільг, субсидій, умов кредитування, програм підтримки тощо. Не випадково домінантою довгострокового розвитку країни в умовах ринкових перетворень стає поступова відмова від патерналістської держави і перехід до моделі субсидіарної держави, яка відповідає за забезпечення базового обсягу суспільних товарів і послуг.

В умовах трансформації глибинних основ українського суспільства значною мірою зросли потреби населення у конкретних суспільних благах, що спричинило активізацію не тільки соціальної, а й бюджетної політики держави, спричинило до необхідності її постійного коригування у межах зміни стратегії фінансового забезпечення суспільних витрат.

Слід акцентувати увагу, що суспільні блага відзначаються такими властивостями: по-перше, збільшення кількості споживачів благ не знижує їх корисності для кожного з них, по-друге, обмеження доступу споживачів до таких благ практично неможливо. Блага, які не відповідають цим властивостям, відносять до приватних.

На сьогоднішній день видатки державного та місцевих бюджетів на розвиток людського капіталу не розглядаються як непродуктивні витрати, які заважають розвитку економіки, а як необхідні для розвитку суспільства. Вчені доводять, що соціальні реформи не повинні бути засобом оздоровлення фінансової ситуації чи скорочення бюджетних видатків в країні, де основна частка навіть середньо доходних груп населення не має іншої власності, окрім житла та дачного наділу (за офіційними даними, у 2023 р. земельними наділами забезпечено близько 50 % українських сімей з літнім будиночком та автомобіля

чи іншого засобу пересування на 100 домогосподарств припадало близько 20 автомобілів, біля 50 мотоциклів, мопедів тощо). Низький рівень доходів основної маси населення України, високі темпи інфляції, неефективне державне соціальне забезпечення потребує підвищеної уваги до зміцнення фінансової безпеки кожного члена суспільства.

Серед пріоритетів державної політики, спрямованої на розвиток людського капіталу, повинно бути формування цивілізованого соціально-інституційного середовища. В Україні створено правове забезпечення соціальних пріоритетів, серед яких гарантії у сферах медичного та пенсійного забезпечення, соціальних виплат і допомог, соціального страхування, охорони материнства, мінімального рівня оплати праці тощо.

Досвід країн з розвиненою ринковою економікою демонструє нові підходи до реалізації змісту «соціальна ринкова економіка»: соціальні гарантії не повинні носити дестабілізуючий характер по відношенню до зайнятості.

Практика підтверджує, що роль суспільних фінансів в умовах ринкової економіки не знижується, адже внаслідок різних чинників відбувається подальша поляризація доходів окремих верств суспільства, продовжується падіння рівня життя населення, відбувається деградація наукового та інтелектуального капіталу, зниження якості людського капіталу і людського капіталу, що в підсумку приводить до зниження конкурентоспроможності національних економік в цілому.

Таким чином, роль суспільних фінансів є провідною у формуванні інноваційної компоненти людського капіталу і водночас інтегруючою у взаємозв’язку освіти, науки, виробництва, влади та громадянського суспільства, що визначає перспективи фінансового забезпечення розвитку людського капіталу в частині концентрації й ефективнішого використання коштів бюджету на пріоритетних напрямах та у галузях, які забезпечують всебічний розвиток людського капіталу суспільства.

3.2. Удосконалення фінансового забезпечення розвитку людського капіталу

В Україні основними напрямами реформ у фінансуванні системи освіти і охорони здоров'я були визначені децентралізація управління й фінансування, багатоканальність фінансування, демонополізація державного сектора, впровадження ринкових механізмів і страхових механізмів. Жоден із цих напрямів не реалізований у повному обсязі. В результаті держава та суспільство не досягли бажаних результатів у справі підвищення ефективності використання наявних коштів, надійності та якості розвитку людського капіталу. Тому вирішення проблем фінансового забезпечення розвитку людського капіталу має налаштовувати як на диверсифікацію джерел фінансування, так і на стимулювання ефективного та раціонального використання бюджетних коштів й отримання високого соціального ефекту, дотримуючись принципів організації фінансування, що базуються на: обов’язковому або законодавчо встановленому ресурсному забезпеченні та добровільному ресурсному забезпеченні.

В умовах розвитку ринкових відносин в Україні запроваджено багатоканальне фінансування, що передбачає поєднання декількох джерел: фінансування з державного бюджету; фінансування з місцевих бюджетів; ініціативні фонди та ініціативні програми (що спрямовані на вирішення однієї чи кількох соціальних проблем за рахунок ініціативи населення); добровільне страхування; благодійні програми; так звані платні послуги; приватне фінансування; неофіційна оплата послуг; програми міжнародної технічної та гуманітарної допомоги; кошти громадських, релігійних та благодійних організацій. Водночас, як слідує з поняття фінансового забезпечення як системи джерел і форм фінансування економічної та соціальної сфер суспільства, є набагато змістовнішим [16].

У зв’язку з цим, важливим є визначення форм надходження ресурсів у відповідності з критеріями розвитку людського капіталу. Безумовно, кількісна

й якісна характеристика фінансового забезпечення визначається, насамперед, обсягом фінансових ресурсів, які спрямовуються на розвиток людського капіталу. При цьому важливими, на нашу думку, є не лише обсяги ресурсів, а й їх структура (склад, канали, джерела, методи, об'єкти, форма вираження, часова та просторова ознаки, рівні фінансування тощо).

Конкретизація цільових орієнтирів фінансового забезпечення є складовою частиною загального процесу розвитку людського капіталу. Фінансове забезпечення здійснюється на кількох рівнях:

– на державному рівні (через фінансування галузей з Державного бюджету України) встановлюються стратегічні цілі розвитку людського капіталу в загальній стратегії суспільства, формується державна політика розвитку людського капіталу, визначаються його пріоритетні напрями;

- на рівні регіональних органів влади в державі (через фінансування з місцевих бюджетів) доповнюється, конкретизується й адаптується до місцевих умов загальнодержавна політика, розробляються додаткові регіональні програми і заходи, що сприятимуть вирішенню територіальних проблем розвитку людського капіталу, забезпечення населення соціальними послугами;

- на рівні суб'єктів господарювання та домашніх господарств (здійснення фінансового забезпечення за власні, залучені та позичені кошти) проводиться безпосередня робота з населенням;

- на індивідуальному рівні (придбання послуг, що фінансуються за власні кошти за рахунок власних доходів);

- на міждержавному рівні.

Пошук можливостей розвитку людського капіталу і необхідності використання не лише суспільних, а й інших джерел його фінансового забезпечення і відповідних фінансових механізмів на певній стадії життєвого циклу людини є необхідним в аспекті консолідації зусиль усього суспільства на цьому процесі.

За своєю сутністю, розвиток людського капіталу відображає систему соціально-економічних відносин, які опосередковують процес постійного

зростання можливостей людини і оптимального забезпечення задоволення його зростаючих потреб. У Доповіді про людський розвиток йдеться, що «людський розвиток є процесом розширення можливостей людей жити довгим, здоровим і творчим життям, а також вирішувати інші завдання, які, на їх думку, мають для них значення, брати активну участь у забезпеченні справедливості та сталого розвитку на нашій спільній планеті. Люди - як індивідуально, так і в групах - одночасно є і бенефіціаріями і рушійною силою розвитку» [47].

У процесі фінансового забезпечення розвитку людського капіталу слід враховувати, що потреби людини постійно зростають, тобто вони безмежні, а на зміну задоволеним потребам приходять нові, незадоволені. Причому, як вважав А. Маслоу, основним мотиватором поведінки людини є домінуюча потреба, тому поведінка людей залежить від того, яка з потреб є першочерговою у певний період часу, пріоритетною для окремого індивіда.

Розглянемо фінансові джерела задоволення потреб людини на кожному ієрархічному рівні умовних груп потреб:

- основні фізіологічні потреби людини задовольняються за рахунок власних грошових доходів (заробітної плати та інших доходів від трудової діяльності чи доходів від реалізації прав власності) та соціальної допомоги сім’ям з дітьми, непрацездатним, інвалідам тощо;
- потреба в безпеці задовольняється із власних коштів, кредитних коштів, страхових відшкодувань тощо;
- соціальні потреби (потреба в повазі) не потребують явних фінансових витрат;
- потреби у самореалізації та самовираженні можуть потребувати як дуже значних коштів, так і незначних.

Слід зазначити, що піраміда А. Маслоу не дозволяє чітко визначити джерела фінансового забезпечення потреб людини та розвитку людського капіталу, адже не враховує домінуючі потреби у різні періоди життєдіяльності людини, на кожній стадії її життєвого циклу.

Розглянуті періодизації, ураховуючи національні аспекти, ми використовуємо для обґрунтування механізмів фінансового забезпечення розвитку людського капіталу. Враховуючи, що процес розвитку людини триває весь період його життя, починаючи з народження, проходячи вікові періоди, на кожному етапі розвитку людського капіталу необхідні фінансові ресурси на певні цілі. Джерелами фінансового забезпечення розвитку людського капіталу в країні потенційно можуть бути кошти державного та місцевих бюджетів, позабюджетних цільових фондів, що в сукупності становить суспільні (публічні) фінансові ресурси, кошти суб'єктів господарювання (прибуток та інші), домашніх господарств (власні, позикові та інші).

Фінансове забезпечення з державного та місцевих бюджетів виступає необхідною умовою розвитку людського капіталу в кожній цивілізованій державі. При цьому основними методами фінансового забезпечення розвитку людського капіталу є кошторисний метод фінансування і програмно-цільовий метод. Крім того, бюджетні організації в умовах ринкової економіки мають можливість формувати власні фінансові ресурси, реалізуючи ряд платних послуг населенню. Іншою формою фінансового забезпечення виступає кредитування, яке на сьогоднішній день в Україні ще не одержало масового застосування.

Розглянемо роль суспільних фінансових ресурсів в Україні та необхідність їх використання в різні періоди розвитку людського капіталу.

Можливості суспільних фінансів в аспекті розвитку людського капіталу в умовах ринкового господарювання (витрати на охорону здоров’я, освіту, соціальний захист та інші) залежать виключно від обсягів концентрації фінансових ресурсів у державному та місцевих бюджетах та позабюджетних фондах та ефективності їх використання. Важлива роль у зв'язку з цим належить податковому механізму мобілізації коштів до державного та місцевих бюджетів. Податковий механізм повинен таким чином впливати на економічну поведінку суб'єктів ринкових відносин, щоб сприяти зростанню соціальної

відповідальності і одночасно забезпечувати потреби суспільства в суспільно-необхідних благах і послугах, не пригнічуючи економічну активність.

Ступінь прогресивності бюджетного механізму в Україні і відповідно підвищення можливості розвитку людського капіталу визначається збалансованістю потоків коштів, які сприяють розвитку (якісному відтворенню та ефективній реалізації) людського капіталу.

Результатами ефективно функціонуючого механізму фінансового забезпечення розвитку людського капіталу є нарощування та ефективне використання всіх його складових (біологічного, інтелектуального, підприємницького, освітньо-професійного, мотиваційного, культурного та ін..), а також фінансових та інформаційних ресурсів, які сприятимуть поліпшенню соціально-економічного становища кожного індивіда, розширенню можливостей його вибору і, як результат, підвищенню конкурентоспроможності держави. Імперативом соціальної та бюджетної політики держави повинні стати не активізація механізму перерозподілу в суспільстві, а формування механізмів зміцнення фінансового становища підприємств і домашніх господарств.

Взаємозв'язок механізмів фінансового забезпечення розвитку людського капіталу зі стадіями життєвого циклу людини показана на рис. 3.1.

Системний підхід до побудови комплексної моделі механізму фінансового забезпечення розвитку людського капіталу передбачає використання фінансового забезпечення у взаємозв’язку з фінансовим регулюванням, визначення конкретних методів та механізмів фінансового забезпечення в залежності від життєвого циклу розвитку людини для різних вікових груп населення. Кожному періоду циклу відповідають певні домінуючі механізми фінансового забезпечення розвитку людського капіталу. Фінансування розвитку людського капіталу здійснюється за допомогою бюджетного, податкового (податково-трансфертного), благодійного (бонусно-благодійного і благодійно-внутрісімейного), кредитного, страхових та інших фінансових механізмів.

Кожен механізм має відповідні фінансові інструменти і важелі впливу на розвиток людського капіталу.

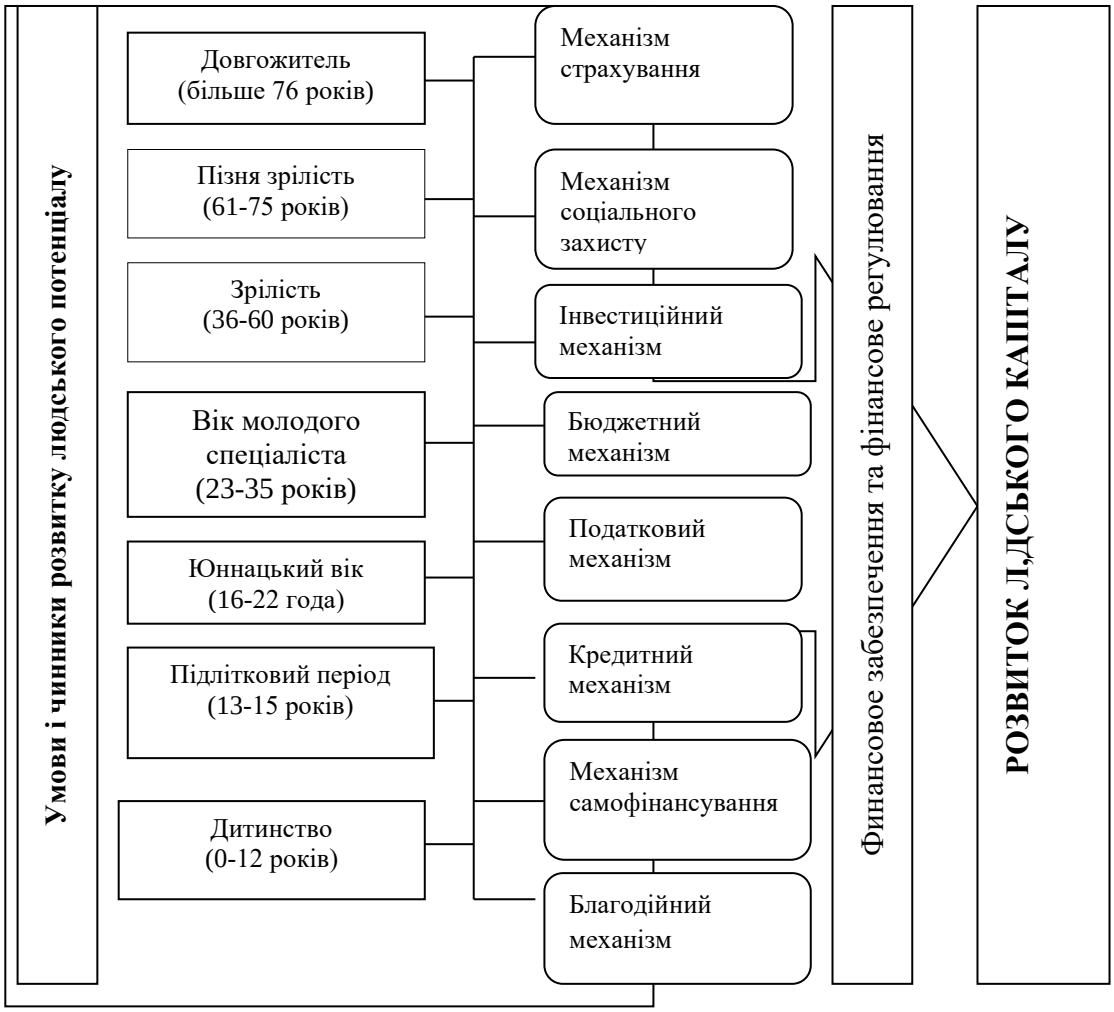

Рис. 3.1. Взаємозв'язок механізмів фінансового забезпечення розвитку людського капіталу зі стадіями життєвого циклу людини

Підводячи підсумки, слід зазначити, що практичне вирішення проблем фінансового забезпечення розвитку людського капіталу в Україні недостатньою мірою враховує досвід країн з розвиненою ринковою економікою і позитивний досвід країн. Особливо це стосується вдосконалення фінансового механізму надання послуг у сфері охорони здоров’я, освіти, соціального захисту, створення нових робочих місць, працевлаштування, стимулювання періодичності підвищення кваліфікації на виробництві, регулювання зміцнення зв'язків у тріаді «освіта-наука-виробництво», розвитку підприємництва, використання міграційних процесів, ліквідації бідності. Бідність населення

повинна розглядатися як стан, при якому індивід самостійно не може забезпечити рівень життя, характерний для даного суспільства з урахуванням сучасних вимог, що пред'являються до його розвитку

Різносторонній прогресивний розвиток людського капіталу неможливий без формування відповідної державної політики та налагодженого фінансового механізму її реалізації. Надзвичайно важлива роль у цьому процесі належить фінансовій, а в її складі - бюджетній політиці держави.

Бюджетна політика держави, з одного боку, повинна сприяти та певною мірою забезпечувати всебічний розвиток (формування та використання) людського капіталу (усіх його аспектів – здоров'я, благополуччя, фізичного і духовного розвитку, екологічної безпеки тощо), а з іншого - економічне зростання, отже носити як стимулюючий, так і відтворювальний характер. В основі такої політики має бути високоефективна, продуктивна праця в сприятливих безпечних умовах навколишнього середовища. У цьому аспекті пріоритетними напрямками фінансового забезпечення та ефективного фінансового регулювання розвитку людського капіталу мають бути підтримка зайнятості та сприяння працевлаштуванню, а також освіта і наука та охорона здоров'я на основі розвитку їх багатоканального фінансування (включаючи законодавчо обумовлені обов'язкові і добровільні благодійні фінансові потоки, а їх складі - адресні, страхові та інші види грошових потоків). Для ефективної реалізації державою функції розвитку людського капіталу, система оподаткування повинна бути такою, яка б сприяла виведенню економіки з «тіньового» сектора, що в свою чергу збільшить надходження до державного та місцевих бюджетів і дозволить реалізовувати ефективну бюджетно-податкову політику.

Найважливішою умовою розвитку людського капіталу на регіональному рівні є ступінь розвиненості соціальної інфраструктури, рівень добробуту населення, рівень інтегрованості регіону в системі міжрегіональних та міжнародних економічних відносин, рівень фінансової забезпеченості та стійкості бюджетів органів місцевого самоврядування тощо.

ВИСНОВКИ

У результаті проведеного дослідження теоретичних та практичних питань фінансового забезпечення розвитку людського капіталу зроблено наступні висновки:

1. Фінансове забезпечення розвитку людського капіталу в умовах соціально-економічних перетворень виступає формою реалізації бюджетної політики. Важливим є реалізація виваженої, послідовної та ефективної політики держави у сфері розвитку людського капіталу з огляду на його значущість. Бюджетна політика сприяє розвитку людського капіталу та має узгоджуватись з відповідними заходами державної політики в частині стимулювання економічного зростання, науково-технічного прогресу, створенням сприятливих умов для підвищення рівня інвестиційно-інноваційної активності суб'єктів господарювання.

2. Людський капітал відображає економічні відносини між людьми у процесі формування, удосконалення та реалізації їх здібностей, накопичених різноманітних можливостей за певних інституційних умов соціально-економічного середовища з метою досягнення суспільно-необхідних цілей. Серед сутнісних складових людського капіталу виокремлено інноваційний капітал, який інтегрує такі властивості людини, як творчість, інтелект, компетентність, креативність, освіченість та є інструментом стимулювання соціально-економічного розвитку суспільства.

3. Механізм фінансового забезпечення розвитку людського капіталу є динамічною регуляторною системою. До складових цього механізму належать: фінансові інструменти, методи планування, регулювання, контролю, які визначають ступінь впливу економічної політики на суспільний розвиток в умовах змін інституційного середовища, циклічної динаміки економіки. Ефективний механізм фінансового забезпечення розвитку людського капіталу сприятиме підвищенню дієвості бюджетної політики.

4. Удосконалення вітчизняної системи фінансового забезпечення розвитку людського капіталу повинно здійснюватися з урахуванням досвіду країн із розвинутою економікою. Доцільно враховувати цей досвід в частині формування стратегії модернізації фінансового забезпечення розвитку людського капіталу, основними напрямами якої є поєднання процесу розвитку інститутів суспільства та стратегії фінансової політики; середньострокового та довгострокового бюджетування; створення умов для безперервного навчання і розвитку людини впродовж життя, профілактики захворювань, інноваційності, диверсифікації фінансових джерел, використання міжнародних стандартів, які встановлюють економічні та соціальні права людини. Реалізація зазначеного, сприятиме удосконаленню інституційного середовища державного регулювання розвитку людського капіталу.

5. Основними джерелами фінансового забезпечення розвитку людського капіталу є кошти державного та місцевих бюджетів. Обґрунтовано доцільність подальшого розвитку інституційних засад механізму фінансування бюджетних установ у сфері науки, освіти, охорони здоров'я, оптимізації їх чисельності.

6. Використання інструментів та важелів фінансової політики з метою стимулювання розвитку людського капіталу має бути комплексним з урахуванням впливу сукупності соціальних, економічних та інституційних чинників. Система фінансового забезпечення людського капіталу має адаптуватися до структурних змін бюджетної, податкової, соціальної політики, інституційної динаміки макроекономічного середовища. Формування та реалізація соціальних пріоритетів держави потребують врахування можливостей їх фінансового забезпечення, граничних обсягів дефіциту бюджету та державного боргу. Доцільним є підвищення ефективності контрольних механізмів у системі державного регулювання розвитку людського капіталу.

7. Визначення і реалізація пріоритетів бюджетної політики має узгоджуватися з стратегією фінансового забезпечення розвитку людського капіталу, потребами прискорення темпів інноваційного розвитку, збільшення

частки оплати праці у валовому внутрішньому продукті, розбудові галузей суспільного виробництва, удосконалення механізму регулювання міжбюджетних відносин. Важливим є удосконалення процесу розмежування повноважень і фінансових можливостей органів місцевого самоврядування, підвищення ефективності використання бюджетних коштів. Для підвищення результативності економічних перетворень доцільним є збільшення обсягів інвестування людського капіталу та запровадження інституційних заходів щодо його розвитку. Необхідним є поглиблення взаємозв'язку освіти, науки, виробництва, органів державної влади, місцевого самоврядування.

СПИСОК ВИКОРИСТ

АНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Анісімова Л.Б. Напрями підвищення інвестиційної привабливості України для іноземних. *Економічний простір: Збірник наукових праць*. Дніпро: ПДАБА, 2022. № 50. С. 30 39.

2. Антонюк В.П. Формування та використання людського капіталу в Україні: соціально-економічна оцінка та забезпечення розвитку: Монографія / НАН України. Ін-т економіки пром.-сті. 2018. 348 с.

3. Безтелесна Л. І. Управління людським розвитком та його фінансове забезпечення в Україні: оцінка та перспективи : монографія /Л. І. Безтелесна. Рівне: Націон. університет водного господарства та природокористування, 2021. 361с.

4. Білоус І.І. Фінансове забезпечення подолання бідності в Україні. Тернопіль: ТНЕУ, 2021.

5. Бобух І.М. Економічна оцінка людського капіталу України як елементу національного багатства. ІДСД. №2. 2020. С.102 113.

6. Боголіб Т.М. Фінансове забезпечення розвитку вищої освіти і науки в трансформаційний період: монографія / Т.М. Боголіб. К.: Т-во «Освіта України», 2016. 324 с.

7. Боголіб Т. М. Вдосконалення фінансового забезпечення вищої освіти / Т. М. Боголіб // Вісник ТДЕУ. 2023. № 3. С. 76–87.

8. Бутко М. П. Інституційні складові використання людського капіталу в трансформаційний період України. *Регіональна економіка*. 2018. № 2. С.33-40.

9. Бюджетна політика у контексті стратегії соціально-економічного розвитку України : у 6 т. / [Е.М.Лібанова та ін.]. К. НДФІ, 2008. Т.2 : Соціальна спрямованість бюджетної політики. 376 с.

10. Бюджетний менеджмент: підручник / В. Федосов, В. Опарін, Л. Сафонова [та ін.] ; за заг. ред. В. Федосова. К. : КНЕУ, 2008. 864 с.

11. Бюджетний моніторинг: Аналіз виконання бюджету за 2022 рік.; ІБСЕД, Проект «Зміцнення фінансової ініціативи», USAID. К. 2022. 96с.

12. Бюджетний моніторинг: Аналіз виконання бюджету за 2023 рік.; ІБСЕД, Проект «Зміцнення фінансової ініціативи (ЗМФІ-ІІ) впровадження», USAID. К., Нора-Друк, 2017. 76с.

13. Бюджет України за 2021 рік: Статистичний збірник. /Міністерство Фінансів України/. К. 2022. С. 296.

14. Бюджет України за 2022 рік: Статистичний збірник. /Міністерство Фінансів України/. К. 2023. С. 179.

15. Бюджет України за 2023 рік: Статистичний збірник. К.: Міністерство фінансів України, 2024. 299 с.

16. Б'юкенен Дж. Суспільні фінанси і суспільний вибір два протилежні бачення держави / Б'юкенен Джеймс М., Масґрейв Річард А.; [пер. з англ. А.Ю. Іщенко] К.: Вид. Дім «Києво-Могилянська Академія», 2008. 176 с.

17. Бюлетень Національного банку України –№2/2022(239). URL: http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document;jsessionid=A2973D75155104D90F576B2C898FD118?id=865699.

18. Василик Д.О. Теоретичні основи побудови бюджетного механізму. *Фінанси України*. 2000. № 11. С. 138 140.

19. Василик О.Д. Теорія фінансів: [підручник для студ. екон.спец.вищих закл. освіти] / Остап Дмитрович Василик. К.: НІОС. 2003. 416 с.

20. Велика енциклопедія. Т.29. М.: Сов. Энциклопедия, 1995.

21. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Упор. Бусел В.Т. К.: Видавництво «Перун», 2016.

22. Гальчинський А. С. Стратегія економічного і соціального розвитку України (2008–2022 роки) «Шляхом європейської інтеграції». К. 2008.

23. Герасименко Г. Оцінка бюджетних програм в Україні: обґрунтування соціальних ефектів та каналів впливу на досягнення соціальних цілей. *Вісник ТНЕУ*. 2022. С. 67 76.

24. Гордей О.Д. Фінансове забезпечення рівня життя населення: монографія / Оксана Дмитрівна Гордей; Національний університет ДПС України. Ірпінь: Видавництво НУДПСУ, 2023 336 с.

25. Горкіна Л. П. Досвід та шляхи підвищення ефективності реалізації людського капіталу в трансформаційній економіці України. *Вісник економічної науки України.* 2020. № 2. С.29-35.

26. Грішнова О.А. Людський розвиток: навч. посіб. / О.А.Грішнова. К.: КНЕУ, 2017. 308 с.

27. Грішнова О. Економічна природа і значення категорії людський капітал. *Україна: Аспекти праці*. 2022. №7. С. 33-37.

28. Гузенко О.П. Сучасні проблеми системи кредитування вищої освіти в Україні. Вісник КНЕУ. 2021. №3 (23). С.17-21.

29. Дем'янишин В.Г. Теоретична концептуалізація і практична реалізація бюджетної доктрини України: монографія. Тернопіль: ТНЕУ, 2014. 496 с.

30. Длугопольський О.В. Публічні фінанси за умов фінансово-економічної кризи та трансформації світової економіки. *Фінанси України*. 2021. №8. С. 106-120.

31. Дніпропетровська обласна рада: офіційний сайт. URL: http://www.oblrada.gov.ua/.

32. Добровольська Л.М. Державне кредитування вищої освіти. *Фінанси України*. 2008. №1. С. 49-54.

33. Економіка України: стратегія і політика довгострокового розвитку / за ред. Акад. НАН України В.М.Гейця. К.: Ін-т екон. Прогнозув.; Фенікс, 2005. 1008 с.

34. Економічна енциклопедія: у трьох томах. Т. 2 / Відп. ред. С.В. Мочерний та ін. К.: Видавничий центр «Академія», 2004. С.216-217.

35. Журавльова І. В. Управління людським капіталом підприємства / І.В. Журавльова, А.В.Кудлай. Х.: ХНЕУ, 2008. 284 с.

36. Заволока Ю.Ю. Суспільно-географічні аспекти використання трудового капіталу Харківської області. КНУ ім. Т.Г. Шевченка. К.: 2019. 201с.

37. Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава: Програма економічних реформ. URL: www.president.gov.ua/.

38. Запатріна І.В. Бюджетний механізм економічного зростання : монографія / І.В. Запатріна. К.: Ін-т. соц.-екон. стратегій, 2018. 528 с.

39. Звіт про виконання Закону України «Про Державний бюджет України на 2023 рік». URL: http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=3646785&cat_id=77440.

40. Звіт про виконання обласного бюджету за 2023 рік. URL: http://www.adm.dp.ua/OBLADM/Obldp.nsf/%28DOCWEB%29/E95212B3C0FCEE03C2257B34002FDDBE .

41. Зимовець В.В. Акумуляція фінансових ресурсів та економічний розвиток: монографія / В.В.Зимовець. К.: Ін-т економіки НАНУ, 2005. 314 с.

42. Злупко С.М. Людський капітал, зайнятість і соціальний захист населення в Україні: Навч. посібн. / С.М.Злупко, Й.І. Радецький Львів: Видавн. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2022. 284 с.

43. Іляшенко С.М. Сутність, структура і методичні основи оцінки і інтелектуального капіталу підприємства. *Економіка України*. 2019. №11. С. 16-26.

44. Іщук Л.І. Західноєвропейський досвід диверсифікації джерел фінансування вищої освіти. Науковий вісник НЛТУ України : зб. наук.-техн. праць. Львів : РВВ НЛТУ України. 2018. Вип. 16.6. С. 303-310.

45. Карлін М. Суть, структура, функції суспільних фінансів та їхнє місце в фінансовій системі України. *Формування ринкової економіки в Україні*. 2020. №19. С. 44–49.

46. Карпишин Н. І. Фінансове забезпечення охорони здоров’я в реалізації державних функцій на ринку медичних послуг: / ТНЕУ Тернопіль, 2017. 168 с.

47. Качула С.В. Фінансове забезпечення зміцнення людського капіталу : регіональний аспект. Соціально-економічний розвиток регіонів: монографія. Дніпро, ІМА-прес. 2022. С. 33-46.

48. Кірейцев Г. Г. Гроші. Фінанси. Кредит : навч.-метод. посіб. / Г. Г. Кірейцев , М. М. Александрова, С. О. Маслова URL: http://pulib.if.ua/book/73.

49. Ларіна Я.С. Розвиток людського капіталу в умовах глобалізації: монографія / Я.С. Ларіна, О.С. Брацлавська. К.: ВЦ «Академія», 2023. 248 с.

50. Огляд виконання бюджету Дніпропетровської області за 2023 рік. / Головне фінансове управління Дніпропетровської обласної державної адміністрації. Дніпропетровськ „Артпрес". 2022.

51. Опарін В.М. Фінанси (Загальна теорія): навч.посібник / В.М. Опарін. 2-ге вид., доп. І переоб. К.: КНЕУ, 2004. 240 с.

52. Офіційний сайт Головного управління статистики у Дніпропетровській області. URL: http://www.dneprstat.gov.ua/statinfo/dn/

53. Офіційний сайт Державної служби статистики України URL: http: www.ukrstat.gov.ua

54. Офіційний сайт Міністерства фінансів України URL: http://www.minfin.gov.ua/file/link/281269.

55. Полозенко Д.В. Фінансова політика в умовах трансформації економіки України. К.: НДФІ, 2017. 392 с.

56. Чугунов І.Я. Теоретико-методологічні засади вдосконалення програмно-цільового методу планування видатків бюджету. *Фінанси України*. 2008 №3. С.37-44.

Додаток А

Обсяги та структура інвестицій у людський капітал окремих країн ОЕСР

Країни	Фінансування освітньої сфери у 2022р.		Витрати на НДДКР, у 2022р., % до ВВП	Фінансування системи охорони здоров'я у 2022р.		Витрати на соціальну сферу у 2022р., % до ВВП	Інвестиції, вкладені у знання у 2022р., % до ВВП
	Витрати державного сектору, % до ВВП	Витрати приватного сектору, % до ВВП		Сукупні витрати, % до ВВП	Державні витрати, % до сукупних витрат		
Австралія	4,53	1,44	1,82	9,3	67,5	18,0	4,1
Австрія	5,56	0,22	2,19	7,6	69,9	25,96	3,4
Бельгія	5,97	0,39	1,89	9,6	71,1	24,72	3,8
Данія	6,82	0,28	2,62	9,0	83,0	29,22	5,5
Фінляндія	5,74	0,10	3,48	7,4	76,5	24,80	6,1
Франція	5,61	0,38	2,18	10,1	76,3	28,45	3,7
Німеччина	4,28	0,98	2,52	11,1	78,2	27,39	3,9
Ісландія	6,15	0,56	2,97	10,5	83,5	19,83	…
Ірландія	4,14	0,35	1,19	7,3	75,2	13,75	2,4
Італія	4,87	0,44	1,18	7,4	75,1	24,45	…
Японія	3,47	1,15	3,12	7,9	81,5	16,89	5,0
Корея	8,20	3,41	2,63	5,6	49,4	6,12	5,9
Нідерланди	4,90	0,39	1,98	9,8	62,4	21,75	3,8
Норвегія	6,37	0,25	1,75	10,3	83,7	23,90	4,1
Швеція	6,46	0,21	4,98	9,2	85,3	29,78	6,8
Швейцарія	4,31	0,89	…	11,2	58,5	26,41	…
Великобританія	5,48	0,82	1,88	7,7	83,4	21,82	3,7
США	7,34	2,26	2,68	15,0	44,4	14,73	6,6
Країни ОЕСР	**5,62**	**0,65**	**2,26**	**…**	**71,6**	**20,77**	**…**